

**БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР
АНДРЕЙЧИН”**

Валентина Иванова Георгиева

**СЪПОСТАВИТЕЛНА ХАРАКТЕРИСТИКА
НА БЪЛГАРСКАТА И АНГЛИЙСКАТА
ВОЕННА ТЕРМИНОЛОГИЯ
(В ОБЛАСТТА НА ОПЕРАЦИИТЕ
ПО ПОДДЪРЖАНЕ НА МИРА)**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен
„Доктор”

Специалност: 2.1. Филология (050411)
„Общо и сравнително езикознание”

Научен ръководител: чл.-кор. проф. д.ф.н. Мария Попова

Научно жури:

1. чл.-кор. проф. д.ф.н. Мария Попова
2. проф. д-р Боян Алексиев
3. проф. д-р Дияна Янкова
4. доц. д-р Сия Колковска
5. доц. д-р Павлина Кънчева

София, 2014

Дисертацията включва 434 страници, 14 фигури, 3 таблици и 202 цитирани заглавия.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита от разширен състав на научния семинар на Секцията по терминология и терминография към Института за български език “Проф. Л. Андрейчин” – БАН, състоял се на 12. 06. 2014 година.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на от часа в зала на Института за български език – БАН, бул. „Шипченски проход” № 52, бл. 17.

СЪДЪРЖАНИЕ

Актуалност на темата	5
Научен принос на дисертацията	6
Подходи и методи на изследване	8
Структура на дисертацията	10
УВОД на дисертацията	11
Българската военната терминология – кратък исторически обзор и съвременно състояние	13
Тенденции за унифициране на военната терминология	15
Областта на операциите по поддържане на мира	17
ГЛАВА I	
Понятийно-семантична характеристика на военните термини	18
1.1. Определяне на ядрото от термини от областта на операциите по поддържане на мира (ОПМ)	19
1.2. Структурата на терминосистемата ОПМ	20
1.3. Практико-приложни проблеми на систематизирането на термините от областта ОПМ	23
ГЛАВА II	
Особености на лексикосемантичните процеси в българската и английската терминосистема в областта ОПМ	25
2.1. Терминологична полисемия	26
2.2. Терминологична синонимия	27
2.3. Терминологична антонимия	32
ГЛАВА III	
Терминообразуване и терминологична номинация на българските и английските термини от терминосистемата ОПМ	36
3.1. Семантичен начин за терминологична номинация	37

3.1.1. Терминологизация чрез метафоризация на значението на общоупотребима дума	37
3.1.2. Терминологизация чрез метонимия	39
3.1.3. Термини евфемизми	40
3.2. Морфологичен начин за терминологична номинация	40
3.2.1. Афиксация	40
3.2.2. Композиция	42
3.3. Термини словосъчетания (ТСС) в областта ОПМ	44
3.4. Конверсията като начин за терминологична номинация	46
3.5. Компресивни начини за терминологична номинация. Блендинг (телескопия), универбизация, кондензация, абрeвиация	48
3.5.1. Блендинг (телескопия)	48
3.5.2. Универбизация	49
3.5.3. Кондензация	50
3.5.4. Абрeвиация	51
3.6. Заемане на термини и тенденции към интернационализация в българската военна терминология	54
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	57
Авторска справка за научните приноси в дисертацията	62
Списък на публикациите по части от дисертацията	64
БИБЛИОГРАФИЯ	65

Цел, задачи и методи на изследването

Настоящият дисертационен труд е посветен на комплексен анализ на термините от областта на операциите по поддържане на мира като особено важна сфера от военните дейности и съпоставка на тези военни термини в български и английски език.

Актуалност на темата

Актуалността на дисертацията се определя от теоретическото и практическо значение на изследванията в областта на терминологията, които придобиват особено значение в периода на глобализация на човешките дейности, разширяване и усложняване на международните контакти, съпътстващи интензивното развитие на науката, техниката и човешките познания, и необходимостта от предприемане на международни дейности, включително военни, за разрешаване на възникнали локални или регионални конфликти.

Специализираната военна терминология от областта на операциите по поддържане на мира (ОПМ) не е била обект на анализ в българското, в английското терминознание или в съпоставителен план въпреки актуалността на този вид военни операции в световен мащаб и наличието на международни и български документи, които специфицират детайлно тези дейности. Това води до терминологични трудности при работа с международни източници на информация и документация. Някои от английските термини от изследваната група все още не разполагат с уточнени и установени български еквиваленти и подлежат на стандартизиране и официално приемане за работа в българската военна терминология. Отсъствието на пълно описание на основните лингвистични проблеми на изследваната терминология затруднява както теоретичната работа по хармонизация и стандартизация на българското военно законодателство, респ. терминология, с установеното в страните-членки на НАТО, така и практическата работа по превод и анализ на основни документи, доктрини и ръководства, свързани с тези военни дейности. Следователно, актуалността на изследването се определя от:

1. **Неизследваността на дадените терминологични единици;**

2. Важността от изследване на характеристиките на термините от областта на операциите по поддържане на мира на фона на особената важност на този вид военни действия в световен мащаб, както и необходимостта от владене на тази терминология от българските миротворци;

3. Необходимостта от съпоставително изучаване на понятийно-семантичните особености, лексикосемантичните процеси и процесите на терминологична номинация и терминообразуване в английската и българска терминологии с цел определяне на актуалните тенденции и степента на влияние на английската върху българската терминология;

4. Необходимостта от установяване на точни български термини - еквиваленти на унифицираните английски термини, и уточняване на дефинициите им.

Проведеното съпоставително изследване позволява да се установят сходствата и различията в структурата, семантиката и функционирането на българските и английски военни термини с фокус върху термините от областта на операциите по поддържане на мира.

Научният принос се изразява в съпоставителното изследване на военни терминологичните единици от областта на ОПМ в български и английски език в техните системни взаимовръзки, което може да служи за модел за подобни съпоставителни изследвания и в други научни и професионални области. То подпомага изучаването и анализа на военната терминология като специализирана подсистема на човешкото знание. За целите на това изследване е проучен обширен езиков материал, което позволява да се направят ценни допълнения и уточнения в общата картина на отношенията между разноезични неродствени паралелни терминосистеми, а също така да се обогатят знанията за общата теория на военните термини на фона на специфичните черти на изследваните терминологии в двата съпоставяни езика.

Обект на изследването е **корпус**, изведен от общия масив терминологични единици, включващ **1197 български** и **1155 английски** военни терминологични единици.

Материалът за изследването е ексцерпиран от специализирани военни издания: речници, официални документи (доктрини, съюзнически публикации на НАТО), учебни пособия, монографии и статии върху проблеми на операциите по поддържане на мира.

Чрез анализ на дефинициите са изследвани български и английски речници (АБВР 2002, ТРМО 2006, ВТР 1979, РНСО 2007, НАТО 2013 и др.), официални документи на НАТО: „Peace Support Operations AJP-3.4.1” (ОПМ 2001) и някои други български и съюзнически доктрини и стратегии. За осигуряване на най-адекватния подбор на терминологични единици се проведеха и консултации с военни специалисти – преподаватели от Военна академия „Г. С. Раковски”, както и офицери, участвали в международни военни операции.

Цел на работата е разкриване на специфичните характеристики на двете терминосистеми и изясняване на процесите, протичащи в българската военна терминология в дадената област. Работната ни **хипотеза** е, че процесите в българската военна терминология като цяло и в областта ОПМ в частност, са провокирани от съвременните процеси и явления в английската военна терминология и българската терминосистема ОПМ се структурира и систематизира, следвайки английската.

За постигане на целта и потвърждаване или отхвърляне на работната хипотеза се решават следните **задачи**:

1. Установяване на основните параметри – състав и структура, на българските и английските термини от изследваната област с цел описание, анализ и сравнение;
2. Установяване на екстралингвистичната обусловеност за появата и развитието на изследваната група термини и разграничаване на етапите в развитието ѝ;
3. Разкриване на понятийно-семантичните им характеристики чрез конфигурация на системообразуващите термини и техните системни групи – определяне на термините, които съставят ядрото и периферията в областта ОПМ; анализ на процесите на вътрешна и

външна миграция на термини от областта ОПМ към и от военната и други терминологии, а също към и от общоупотребимия език;

4. Анализ на семантичната вариантност на изследваните термини (полисемия и антонимия) и на формалната вариантност (синонимия);

5. Изследване на терминообразуването в областта ОПМ и извеждане на общите закономерности и частните тенденции чрез анализ на начините за терминологична номинация: семантични (терминообразуване чрез метафора и метонимия), морфологични (терминообразуване чрез афиксация и композиция), формалносинтактични, графични, компресивни и заемане на термини; степенуване на тези начини според продуктивността им в двата езика;

6. Анализ на някои практически проблеми при преподаването на специализирана военна терминология.

За решаването на поставените задачи са използвани следните *подходи* и *методи*, които в своето единство представляват комплексна методика, която може да се прилага и при други подобни съпоставителни изследвания :

- съпоставителен подход – основен подход, който се реализира върху основата на принципите за синхронност и системност;

- семасиологичен и ономасиологичен подход – за изследване на връзката между езиковата форма на термина и терминологичното му значение, а също за изучаване на терминологичната вариантност;

- метод на компонентния анализ – чрез анализ на речниковите дефиниции се изследва семантичната структура на термините; възможен е и обратният процес: резултатите от прилагането му могат да се използват при формулирането на дефиницията на даден термин, което да подпомогне дейностите по стандартизация и унификация на новите терминологични единици;

- метод на падежната (ролева) граматика – за изучаване на терминологичните значения върху базата на дефиниции или други

данни от съдържанието на термините и по този начин – структуриране и класифициране на значението на термините.

- когнитивен метод – за класифициране на термините в специализирани тематични области;

- елементарни количествени методи – за определяне на конкретни количествени данни за изследваните терминологични единици, определяне на относителната честота на употреба на анализирани термини и определяне на най-продуктивните модели;

- анкетен метод – за събиране на информация от участници с професионален опит и мнение, която да допринесе за практико-приложния аспект на теоретичното изследване.

Поставените цел и задачи на изследването определят **теоретическата значимост** на работата, която се изразява в това, че използваната методика на анализ и междуезиково сравнение на термини от неродствени езици може да бъде използвана за подобни съпоставителни изследвания на различни терминосистеми, за решаване на проблеми на заемането, калкирането и превода на термини, за национална стандартизация и междуезикова хармонизации на термини.

Не на последно място по важност, системното представяне на термините от изследваната област ще подпомогне процеса на преподаване на тази важна специална лексика, а в резултат на това – успешното ѝ усвояване.

В по-общ план, настоящето изследване подпомога да се очертаят определени тенденции в развитието на българския книжовен език чрез:

- посочване на един от начините за неговото обогатяване – с навлизането и усвояването на нови военни термини;

- анализ на продуктивни семантични и словообразователни модели върху базата на анализ на военни термини;

- посочване на пътищата и начините за различното структуриране на знанията в общия континуум от знания в двата съпоставяни езика.

Практическата ценност се изразява в това, че резултатите от изследването могат да намерят своето място в специализираните речници и учебни пособия. Уточнените термини могат да се използват в преподавателската практика на специализиран военен английски и при превода на официални международни документи и документи на НАТО на български език. Обобщените **специализирани тематични области**, предложени в анкета с участници в ОПМ, следва да бъдат включени в специализиран курс по английски за миротворци, провеждан във Военна академия „Г. С. Раковски” – гр. София, както и в другите специализирани военни институции.

Структура на дисертацията

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение, индекси с анализирани български и английски термини и библиография.

Структурата на дисертационния труд е продиктувана от разбиранията на известни терминологисти (Сейгър 1990:13), че всяка терминологична подсистема трябва да се разглежда в три аспекта:

1. Когнитивен – обвързване на терминологичната подсистема с определени когнитивни структури;
2. Лингвистичен – изследване на механизмите за образуване на термините;
3. Комуникативен – обръщане внимание на специфичната употреба на терминологията в нейната вариантност и динамизъм.

Към тези три аспекта добавям и четвърти – практико-приложен аспект на преподаването на специализирана терминология.

В хода на анализ със **знака астерикс *** отбелязвам мой превод на английски термин поради липсата на съществуващ или официално приет български термин.

УВОД НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Уводът на дисертацията дефинира метатермините на съпоставителното изследване: *съпоставителна характеристика, термин, терминология, терминосистема, военна терминология, операции по поддържане на мира.*

Изучаването на всяка терминология в съпоставителен план става особено значимо поради факта, че развитието на човешкото общество изисква тясно сътрудничество във всички области, включително военната, където незнанието или неправилното разбиране на даден термин може да има фатални последици. Христоматиен е примерът на Б. И. Косовски, цитиран от Л. Манолова (Манолова 1984:28) за последиците от неправилна комуникация и последвало претърпяно сериозно поражение от съюзническите войски по време на Втората световна война, когато американски пилот съобщава за противников самолет (*ship*), а англичаните разбират, че се е появил вражески кораб, тъй като за американците *ship* означава и плавателно, и въздухоплавателно средство, докато за англичаните това е само кораб. Точно във военната област с особена сила се разкрива ролята на терминологичните изследвания за подпомагане на комуникацията между военните специалисти от различни страни, особено партньорски, каквито са специалистите от страните-членки на НАТО.

Важно е разграничаването на метатермините 'терминология' и 'терминосистема': „терминосистемата е систематизирано множество от термини с фиксирани отношения между тях, организация на лексикални единици на по-високо ниво от терминологията. Терминологията се създава стихийно от единици за терминологична номинация (термини, номени, предтермини, квазистермини, професионализми и т.н.). Терминосистемата се конструира съзнателно като съвкупност от термини, отговарящи на езикови, логически и чисто терминологични изисквания. Преходът от терминология към терминосистема изисква систематизация и анализ, с чиято помощ се разкриват недостатъците на терминологията и се определят методи за

тяхното отстраняване, след което терминологията се нормализира (стандартизира) и по този начин – привежда в терминосистема” (Сербиновска 2009: 19-20).

Като излизаме от състоянието на военната терминология и в българския, и в английския език на настоящия етап и опитите за стандартизация на национално и международно ниво, считаме, че е необходима сериозна дейност за привеждането ѝ на по-високото ниво – т.е. в терминосистема.

Под **терминология** разбираме съвкупността от термини в дадена научно-професионална област – в нашия случай: военната, а под терминологична система (терминосистема) – тази терминология, която е обработена и конструирана с оглед на системните отношения между изграждащите я термини.

Най-общо, **военната терминология** включва термините за назоваване на военните организации, структури и личен състав, военната техника, въоръжение и системи, видовете военни дейности и задачи, дефинирани във военни доктрини, стратегии, концепции, ръководства, устави, наръчници, заповеди и други специализирани международни и национални документи. Като съставна част на научния език, тя включва термини (субстантивирани термини-думи и терминологични словосъчетания) и терминологична лексика: глаголи, номени, терминоними и терминоиди, които могат да се разпределят в две основни подгрупи: 1. военнополитическа, която включва изследваните термини от областта на ОПМ, и 2. военни терминосистеми за назоваване на различните видове специфични понятия, сред които за родове и видове въоръжени сили, военни системи с типове: наземни, авиационни и военноморски, личен състав на въоръжени сили, въоръжение и оборудване, които взаимодействат в съответствие с определени правила. Разгледано е непрекъснато взаимодействие между термините от тези две основни подгрупи.

Българската военната терминология – кратък исторически обзор и съвременно състояние

Българската военната терминология, като всяка специализирана терминология, е под влиянието на различни процеси – тя се формира и развива под влиянието на лингвистични и екстралингвистични фактори. В продължение на векове върху нейното формиране влияят историко-политически фактори. Доказателства за това привежда М. Симеонова в нейно изследване в диахронен план на българската военна терминология през Възраждането (Симеонова 2006). Систематизирането ѝ започва след като България възстановява държавността си през 1878 г. Впоследствие, след Втората световна война, военната терминология се обогатява. През този период се усеща изключително силното въздействие на руския език. Руският език е не само източник на заемки със славянски корен, но и език-посредник, през който в българската военна терминология навлизат и много военни термини от немски, френски, холандски, английски и др. езици. Влиянието на руския език продължава до 1989 г.

Ролята на политическия фактор е особено осезаема и в периода след 1989 г. и особено през последното десетилетие – след приемането на България за страна-член на НАТО през 2004 г. Това е предшествано от промени, свързани с новата политическа и икономическа ориентация на България. Политическите реформи довеждат до сериозни реформи и в организацията и структурата на българските въоръжени сили, които трябва да отговорят на изисквания, на каквито отговарят и всички останали страни от НАТО. Структурните и организационни промени на въоръжените сили, новото законодателство, дефиниращо основите на отбранителната политика и ролята, мисиите и задачите на въоръжените сили в новата стратегическа среда, довеждат до сериозни промени и във военната терминология.

Не можем да не отчетем и ролята на социалните фактори, един от които е изменение на състава и социалният статут на професионалистите, употребяващи специализирана военна терминология. Тенденцията е към значително намаляване на

числения състав на военнослужещите (три пъти по-малко в сравнение с 1989 г.), както и техния образователен ценз и социален статут: от една страна, преобладават редови професионални военнослужещи, за които няма изискване на висше образование (съставляващи 2/3 от числения състав на военнослужещите), а от друга – тясноспециализиран офицерски състав с висше образование и многобройни допълнителни квалификации, към когото има изисквания за много добро владение на английски език.

Социално-комуникативният фактор се изразява и в нарастващото влиянието на средствата за масова комуникация – телевизия, Интернет, радио, преса – в разпространяването на специализирана информация, а оттам – активизиране на процесите на популяризиране на специализирана терминология, както и на процесите на детерминологизация.

Периодът след 1989 г. и постепенните трансформации във въоръжените сили в периода до 2004 г. и през последното десетилетие се характеризира с първоначално стихийно заемане и калкиране на терминологични единици от английски, а впоследствие се наблюдава процес на терминообразуване, който се подчинява на деривационните закони на българския език.

Новата политическа и социална реалност довеждат до обогатяването на военната терминология с много заемки от английската военна терминология и това се дължи на много фактори, най-важните от които са: 1. английският език е световният език, чрез който информацията добива световно разпространение в наши дни; 2. английският е оперативният език на страните-членки на НАТО.

Анализът на факторите, оказващи влияние върху развитието на българската военна терминология, помага да обособим следните **периоди**:

1. I период: до 1878 г. – думи от домашен и чужд произход (гръцки, турски, международни названия) за назоваване на лица, дейности и предмети, свързани с военното дело;

2. II период: 1878 г.–1944 г. – начало на изграждане на военна структура и армия, респ. военна терминология, в

освободената държава с навлизането на руски термини, но и под влиянието на международно утвърдени интернационализми от военната област, тъй като офицерски звания получават най-будните и образовани българи;

3. III период: 1944 г.–1989 г. – период на изключително влияние на съветската (руска) военна терминология, подсилено и от факта, че въоръжението и военната организация на въоръжените сили е изцяло съветско;

4. IV период: след 1989 г. – промяна на организационната структура на въоръжените сили, модернизация на въоръжението, така че то да е съвместимо с партньорските страни и респ. – усвояване и стандартизиране на терминологията с тази на страните от НАТО, което е свързано с масово навлизане на английски термини.

Тенденции за унифициране на военната терминология

Необходимостта от стандартизиране, т.е. избор на един единствен термин за дадено понятие и неговото оповестяване в специални документи, на терминологията сред страните-членки на НАТО довежда до системна и целенасочена дейност от 1954 г. насам с издаването на “NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French) AAP-6” (НАТО 2013), който се публикува от Агенцията по стандартизация на НАТО. „Неговата цел [на речника] е да стандартизира 1) обща терминология със специализирано военно значение; 2) специална терминология, която трябва да се разбира от всички в НАТО, и 3) термини, които не са адекватно дефинирани в референтните речници на Терминологичната програма на НАТО („Concise Oxford English Dictionary” и „Le Petit Robert”), като по този начин подпомага взаимното разбиране и укрепване на отбранителните способности на Алианса.[...] Версиите на речника се актуализират ежегодно [...]. Термините и дефинициите са одобрени от всички страни-членки на НАТО” (НАТО 2013).

Сред най-важните международни ангажименти и задължения на българските военни специалисти са задълженията им за активно участие в операциите на НАТО, което изисква владееенето на

термините за успешното им провеждане. Това определя важността на терминологията от областта на операциите по поддържане на мира.

В изпълнение на тези ангажименти, със заповед от 14.10.2010 г. Министерството на отбраната (МО) публикува „Правила за стандартизация на терминологията” и започва процес на стандартизация на терминологията в МО: „българската военна терминология се формулира на базата на одобрената терминология на НАТО, чрез превод на термините и техните дефиниции на български език. Преводът на терминологията на български език се съгласува и се одобрява от Постоянната работна група по терминология (ПРГТ). Тази терминология придобива статут на **‘одобрена българска военна терминология’** и трябва да се използва както при разработването на ведомствени документи, така и при превода на стандартизационни документи на НАТО на български език.”

Периодът до 2010 г. с приемането на министерската заповед е период, в който стихийно и неконтролирано навлизат много английски термини, които се регистрират в няколко български речника (АБВР, РНСО, ТРМО, АБР), и започват масово да се използват (напр. *аквизиция* ← *acquisition*, *активност на отбраната* ← *active defence*, *способност* ← *capability*, *оперативна съвместимост* ← *interoperability*, *гражданско-военно сътрудничество* ← *civil military cooperation* и мн. др.), но които не са регистриране в единствения до 1989 г. Военен терминологичен речник (ВТР). Някои от тях вече са навлезли, утвърдили са се и се употребяват активно. Самият термин *операция по поддържане на мира* ← *peace support operation* се употребява и във вариант с предлога ‘за’, а свързаните с него *миротворчество*, *мироопазване*, *мироналагане* и др. също се използват синонимно поради незнание на дефинициите на термините, респ. тяхното съдържание и разлики. В момента (м. май 2014 г.) тази група (ПРГТ) е уточнила превода на английските термините до буква **Н**, т.е. процесът на приемане на одобрена терминология тепърва предстои да бъде завършен, а периодът на практическото им утвърждаване ще отнеме години.

Междувременно процесът на работа с официалните документи на НАТО е в ход и това 'ражда' непрекъснато нови български термини: *свързаност на силите, хибридна война/заплаха* и др.

Стандартизирането на българската военна терминология е невъзможно без актуални синхронно-съпоставителни терминологични изследвания, които да подпомогнат военните специалисти в точното разбиране на дефинициите на термините, структурирането им в система и усвояване на необходимата им специализирана терминология.

Областта на операциите по поддържане на мира

Във военната терминология като динамична и непрекъснато обогатяваща се система могат да се обособят няколко ядра, т.е. няколко терминосистеми, за назоваване на видовете въоръжение и оборудване, личен състав (военни звания), военна техника и т.н. Обособена област (терминосистема) в състава на военната терминология е терминосистемата на ОПМ.

Анализът на военната терминология започва с установяване на **ядрото** ѝ с прилагане на количествения метод и респ. установяване на базовите термини, които имат най-много производни. Този анализ се базира на Речника на НАТО (НАТО 2013) поради посочените по-горе фактори. Въпреки че в този речник не намират място всички военни термини, които се употребяват в съюзническите документи, все пак отделянето на най-продуктивните е показател за най-честотно употребяваните.

За целите на настоящия дисертационен труд приемаме даден термин да се счита за **базов термин**, ако той е основа за образуване на 20 и повече производни. **25 английски термина** от Речника на НАТО отговарят на това изискване. Количественият анализ показва следните резултати: *air* 182 производни (*air* 136 + *aircraft* 46), *operation* 116, *mine* 90, *fire* 87, *military* 73, *control* 67, *area* 67, *command* 62 (*command* 36+*commander* 26), *force(s)* 50, *nuclear* 42, *point* 41, *peace* 35, *system* 33, *support* 32, *target* 28, *war* 27 (*war* 8 + *warfare* 19), *NATO* 27 (*NATO* 23 + *Allied* 4), *tactical* 27, *combat* 22, *weapon* 22, *safe* 22, *radio* 21, *intelligence* 20, *plan* 20 производни.

Тези базови термини могат да се разделят в 3 категории:

1. военни – още наречени „специална терминология” по определението на Речника на НАТО, които се използват основно във военната терминология (*military, command, peace, war, target, tactical, combat, weapon, NATO*);

2. научно-технически – още наречени „обща военна терминология със специализирано военно значение” в Речника НАТО, които се използват и в други научни области (*air, operation, mine, force, nuclear, system, radio, intelligence*);

3. общоупотребими – които имат специализирана военна употреба в резултат на терминологизация (*fire, control, area, point, support, safe, plan*).

За подчертаване е фактът, че всички съставни терминоеlementи на изследвания родов термин *peace support operation (PSO)* са от ядрото на английската военна терминология с най-голям брой деривати: *peace, support* и *operation*.

ГЛАВА I

ПОНЯТИЙНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ВОЕННИТЕ ТЕРМИНИ

В първа глава се представят термините от ядрото на областта ОПМ с техните дефиниции; анализират се значението на дефинициите и семантичните признаци, които лежат в основата им; представя се системата от български и английски военни термини и видовете системни връзки и отношения, които я характеризират. С помощта на схеми се представят видовете системност: вътрешна – партитивна (част–цяло) и класификационна (род–вид), и външна – взаимодействието на военната терминология с други научни дисциплини. С включването и на количествения подход в анализа се установяват най-честотните български и английски термини от областта ОПМ.

В тази глава се разглеждат и практико-приложни проблеми на систематизирането на термините на основата на *терциум компарационис* **специализирани тематични области** и се посочват тематичните области, определени като особено важни за

осъществяване на успешна комуникация по време на операция по поддържане на мира от български миротворци.

1.1. Определяне на ядрото на термините от областта на операциите по поддържане на мира (ОПМ)

Анализът на ядрото и периферията на английската военна терминология се базира на фреквентност на употреба на термините от терминосистемата ОПМ, което се основава на принципите на корпусната лингвистика: с помощта на софтуеърен продукт „AntConc” се установява честотността на употреба на термините от основния документ на НАТО за провеждане на ОПМ “Peace Support Operations AJP-3.4.1” (ОПМ 2001). С помощта на текстовия редактор Notepad++ се анализира съдържанието на учебника “Операции за поддържане на международния мир и сигурност” (Енев, Маринов 2014), чиято цел е също да представи основните принципи, задачи, проблеми и дейности, свързани с ОПМ, на българските офицери.

М. Попова подчертава, че в основата на всяка терминосистема е термин, който „задава или поражда всички останали, някои – пряко, но повечето – косвено чрез сложно разклонение на признаците си в определена йерархия, т.е. в посока надолу.” (Попова 2005: 9). В нашия случай изходният термин, който задава връзките с останалите в терминосистемата ОПМ, военната и други терминологии, е терминът *peace support operations* и неговият български еквивалент *операции по поддържане на мира*.

Анализът на системността започва с **анализ на дефинициите** на изследваните термини поради тяхната важност в процеса на систематизиране на военната терминология: “дефиницията е лингвистичното описание на концепта, основано на изброяването на определен брой характеристики, и тя съдържа значението на концепта” (Сейгър 1990: 39).

Терминът *операция по поддържане на мира* има следното определение в речника на НАТО: „операция, която безпристрастно използва дипломатически, граждански/цивилни и военни средства, обикновено в изпълнение на целите и принципите на Хартата на ООН, за възстановяване или поддържане на мира. Такива операции

могат да включват операции по превенция на конфликти, миротворчество, налагане на мир, поддържане на мира, изграждане на мира и/или хуманитарни операции. Свързани термини: *превенция на конфликти, изграждане на мира, налагане на мира, опазване на мира, миротворчество, мироподдържащи сили*. 14. 10. 2002 г.”

Терминосистемата ОПМ може да бъде представена като структура, състояща се от няколко слоя. В центъра е разположено **ядрото**, в което влизат **16 базови термина**, които са свързани с родовия термин *операции по поддържане на мира / peace support operations* чрез видови системообразуващи признаци от I, II и III равнище: **операция, мир, сила, план, военен, команд-(ване), поддръжка, мисия, страна, политика, НАТО, действия, конфликт, сигурност, международен, зона**. Периферията съдържа термини от терминосистемата ОПМ, които, освен в изследваната, функционират и в други военни терминосистеми на военната терминология като цяло (военновъздушна, военноморска, военномедицинска, военноинженерна и т.н.) или други специализирани терминологии (политика, право, икономика, психология, информатика, електроника, физика, химия, медицина и др.). Най-външният слой включва общоупотребимия език. Терминосистемата ОПМ постоянно взаимодейства с единиците от различните слоеве с различна степен на интензивност.

1.2. Структурата на терминосистемата ОПМ

Терминосистемата ОПМ представлява единство от:

А. Позиционни отношения

А.1. Йерархични позиционни отношения (вертикално разположение на термините един спрямо друг), напр.:

операция → операция в отговор на криза → операция по поддържане на мира → операция за превенция на конфликт (респ. миротворчество, операция за налагане на мир, поддържане на мира, операция за изграждане на мир, хуманитарна операция) → сухопътен компонент (респ. морски, въздушен компонент) → огнева мощ (респ. разузнаване, защита и възпиране и др.)

А.2. Съподчинени позиционни отношения (хоризонтално разположение на термините един спрямо друг) – когато термините произлизат от един по-горе стоящ (родов) термин и имат общ признак за деление, напр. *средствата (компонентите) на ОПМ са дипломатически, граждански и военни*; от своя страна, *военните компоненти са сухопътен, морски и въздушен компонент*; *сухопътният компонент* включва *брнетанкови войски, пехота и артилерия* и т.н.

А.3. Опозиционни отношения, при които признакът за деление се реализира в неговите опозиционни варианти, напр.:

- с признака [$\pm$ прилагане на сила] при термините *операция за налагане на мир* [+], *хуманитарна операция* [-], *миротворчество* [$\pm$], *операция за изграждане на мира* [$\pm$], *операция за превенция на конфликт* [$\pm$];

- с признака [$\pm$ споразумение между страните в конфликта] при термините *поддържане на мира* [+], *операция за изграждане на мира* [+]; *операция за превенция на конфликти* [-], *миротворчество* [-]; *операция за налагане на мир, хуманитарна операция* [$\pm$].

Б. Семантични отношения

Б.1. Класификационни отношения от типа ‘род–вид’ (генерични отношения), напр.:

операция – операция в отговор на криза;

операция в отговор на криза – операция по поддържане на мира;

операция по поддържане на мира – операция за изграждане на мира и др.

Б.2. Класификационни отношения от типа ‘вид₁ – вид₂ – вид_n’ спрямо ‘род’, напр.:

- видовете термини *сухопътен компонент, морски компонент и въздушен компонент* са съподчинени помежду си спрямо общия родов термин *военни компоненти на ОПМ*.

Б.3. Импликационни отношения

Б.3.1. Асоциативни отношения, напр.:

Термините *командващ съвместните сили / joint force commander* ‘командир, упълномощен да упражнява командирска

власт или оперативен контрол над съвместните сили’ и *командващ на компонент / Component Commander (CC)* ‘командващ на вид въоръжени сили или командир на трето ниво от военната командна структура на НАТО’ като термини, назоваващи лица с командни функции на различни нива, влизат в различни асоциативни връзки с термините *ОПМ / PSO*, *съвместни сили / joint force*, *оперативен план / OPLAN*, *оперативен контрол / operational control*, *военна командна структура на НАТО / NATO military command structure*:

‘вършител – обект’: *командващ съвместните сили – съвместни сили; командващ на компонент – военен компонент на ОПМ;*

‘вършител – резултат’: *командващ съвместните сили – оперативен план;*

‘цел – изпълнител’: *оперативен контрол – командващ съвместните сили* и др.

Б.3.2. Партитивни отношения, напр.:

командващ съвместните сили и командващ на компонент са елементи от военната командна структура на НАТО;

мироподдържащите сили (PSF) се състоят от *морски / maritime*, *сухопътен / land* и *въздушен / air компонент / component*.

В. Голяма част от термините разгръщат отношенията си вътре в системата, т.е. налице е **вътрешна системност**. Има и такива термини, обаче, които имат своята определеност в друга система, т.е. наблюдаваме елементи на **външна системност**, или процеси на **външна миграция/транстерминологизация** при термини, които имат своите дефиниции не само във военни речници, но и в други специализирани речници.

- връзки с **политическата терминология**: напр. в съдържанието на термина *миротворчество / peacemaking* се използва термина *дипломатически натиск / diplomatic pressure*;

- връзки с терминология по **право**: напр. документът ОПМ 2011 посочва, че ОПМ се извършват при съобразяване с изискванията на *Международното хуманитарно право / International Humanitarian Law*, чието название е още *Закон за*

въоръжения конфликт / Law of Armed Conflict или *Закон за войната / Law of War*;

- връзки със специализираната терминология по **психология**, напр.: провеждането на *психологически операции* като елемент от *информационните операции*, които от своя страна са една от *съвместните функции* на *военните компоненти на ОПМ*;

- връзки със специализираната терминология по **икономика и мениджмънт**, напр.: при разкриване на видовете мерки, прилагани като част от ОПМ, се използват термините *икономически санкции / economic sanctions*, *ембарго / embargo*, *(икономическа) блокада / blockade*, мерки срещу *черния пазар / black marketeering* и др.;

- връзки с **научно-техническата терминология**: с медицинската терминология, с терминологията по електроника, по компютърни и информационни технологии, по химия, биология, физика, морска терминология, а също с философията.

Активен е и процесът на външна миграция между военни термини и **общоупотребимия език**, напр.: терминът *защита/defence* с общоупотребимото си значение ‘предпазване, осигуряване, подкрепа, покровителство’ има и своите специализирани употреби в правото, спорта, информационните технологии, но също така е и основен военен термин, а също терминоелемент в *защита на войските от оръжията за масово унищожение*, *защита на войските от поражение от въздуха*, *защитни съоръжения на гражданската отбрана* и др.

1.3. Практико-приложни проблеми на систематизирането на термините от областта ОПМ

В допълнение на теоретичния анализ на системните отношения на термините от областта ОПМ, от особена важност са и практико-приложните проблеми на тяхното систематизиране с цел успешното преподаване и усвояването на английската военна терминология от български военнослужещи. Този аспект на изследването се обосновава от факта, че теоретичните изследвания на специализирана терминология биха били безсмислени, ако не са насочени към улесняване на комуникацията между специалисти от различни страни.

Различни са подходите на езиковедите към съпоставителните изследвания, а въпросът за основата на съпоставка между езиците – ***терциум компарационис / tertium comparationis***, е „един от най-неизяснените въпроси за теорията и практиката на съпоставителното езикознание” (Легурска 2011:46). Различни учени подхождат по различен начин към съпоставителните изследвания, базирайки ги на понятийната система в качеството на терциум компарационис (Алексиев 2011), структурата на дискурса (Янкова 2006), общата чуждоезикова форма при термините заемки, (Попова 2012:172), преводаческата еквивалентност и др. Според мен, в ролята на терциум компарационис е най-подходящо да се прилагат ***специализираните тематични области***, които включват основните понятия на дадена област, тъй като досега използваната система за представянето на английските термини, преведени по различен начин извън контекст и без дефиниране на понятието, може да доведе до неправилна концептуализация на дадено понятие. Например, основен термин за ОПМ *rules of engagement* е преведен по 5 начина в 3 речника и 1 учебник: *правила за бойно поведение* (РНСО) – *правила за предприемане на военни действия* (АБВР) – *правила на ангажимента* (ТРМО) - *правила за бойни действия* – *правила за поведение/ правила за водене на боя* (Енев, Маринов 2014).

За определяне на тематичните области, термините от които са особено важни и необходими за българските военнослужещи по време на ОПМ, бе проведена анкета със 109 участника в мисии по поддържане на мира. Един от въпросите в нея е: “Какви теми считате, че е необходимо да се изучават в специализирани курсове по английски във ВА „Г. С. Раковски” с цел по-добра езикова подготовка за мисии?”. Техните отговори посочват включването на:

- основна военна терминология (напр. военна структура и организация), която се употребява по време на ОПМ и която да е в съответствие със *стандарната оперативна процедура (SOP)* и *правилата за бойни действия** (ROE) на дадена ОПМ (напр. термините, свързани с охранителни задачи и дейността на съветнически екипи)

- тактически термини
- технически термини (въоръжение и екипировка)
- терминология за радиокомуникация и обмен на информацията по мрежите за комуникация
- термини по логистика
- термини по топография и разчитането на карти
- термини за оказване на първа помощ (*MEDEVAC*)
- оперативно планиране и контрол на операциите (за планиращи офицери на щабно ниво).

Така предложениите тематични области трябва да се вземат под внимание при организиране на специализирани курсове по английски език за участници в ОПМ във висшите военни институции.

Анализът в Глава I показва, че българската военна терминология следва тенденциите за стандартизиране и унифициране на военната терминология в НАТО, което доказва влиянието на екстралингвистичните (в този случай – политически) фактори върху създаването и измененията в специализираните терминологии.

Еквивалентните български термини образуват система и влизат в системни връзки с други области на военната терминология (вътрешна системност/вътрешна миграция) и с други терминологични специализирани системи, както и с общоупотребимия език (външна системност/външна миграция), следвайки системните връзки на английските, от които са материални заемки или от които са калкирани.

ГЛАВА II

ОСОБЕНОСТИ НА ЛЕКСИКОСЕМАНТИЧНИТЕ ПРОЦЕСИ В БЪЛГАРСКАТА И АНГЛИЙСКАТА ТЕРМИНОСИСТЕМА НА ОПЕРАЦИИТЕ ПО ПОДДЪРЖАНЕ НА МИРА (ОПМ)

Тази част от дисертацията е посветена на въпроса за терминологичната вариантност в нейните две основни прояви: семантична (полисемия и антонимия) и формална (синонимия) и причините за появата ѝ. Подчертава се, терминологията и дейността

по стандартизирането на термините са възникнали и са се развили в резултат на борбата с вариантноста в сферата на професионалните лексикални подсистеми, като стандартизирането изисква тези прояви на вариантност да бъдат ако не премахнати, то поне ограничени до междусистемни.

2.1. Терминологична полисемия

Някои терминологи смятат явлението терминологична полисемия за закономерно, тъй като точно в това се проявява действието на принципа за икономия на езиковия знак: минимално количество лексеми е способно да предаде максимално количество информация при минимална загуба на езикови средства. „Ако завинаги се установи определен обем на даден термин, то ще бъде законсервирано и изразяването чрез този термин понятие. Семантичната определеност на термина се разбира не в смисъл на нейната закостенялост, а в смисъл на постоянно уточняване на обема на понятието, изразено чрез термина” (Татаринов 1988).

В настоящата работа разширявам класификациите на Ф. А. Циткина (Циткина 1988:106-111) и Ю. Сидерова (Сидерова 2005) и осъществявам анализа на полисемантични термини в двете терминосистеми в следните категории:

I. Симетрични термини

- **моносемантични еквивалентни термини** – значението на термина в единия език съответства на значението на термина в другия. Тази група включва голямо количество термини, които са материални заемки или калки: *мироналагане* – *peace enforcement*, *мироопазване* – *peacekeeping*, *обезвреждане на мина* – *countermine*, *демилитаризирана зона* – *demilitarized zone* и мн. др.
- **полисемантични еквивалентни термини** – има съответствие между значенията на българския и английския термин, напр. *капитан* – *captain* 1. офицерско военно звание, 2. офицерът, който командва кораб.

II. Несиметрични термини

- **моносемантични частично симетрични термини** – значението на термина в единия език частично съответства (по-широко/по-общо или по-стеснено) на значението на термина в

другия. Напр. в българската дефиниция на термина *удърни сили* се обръща внимание на състава на силите, а в английската *strike force* – на действията на силите, което би могло да доведе до различно тълкуване на тези термини.

- **полисемантични несиметрични термини** – в дадена двойка поне единият от двата термина е полисемантичен, напр. на българския полисемантичен термин *тил* съответстват четири английски с по-тясно значение: *rear, army service area, rear area, logistic support*; полисемантичният английски термин *Navy* е резултат на изискването за езикова икономия и съответства на три български: 1. *корабен състав*, 2. *военноморски сили*, 3. *военноморски флот*; английският термин *mission* има две значения в Речника на НАТО, които съответстват на три български в АБВР: 1. *мисия*, 2. *задача*, 3. *бойна задача*. Към тях добавяме и новото значение в българския език: ‘участие в ОПМ’, което не е в дефиницията на английския.

Тази класификация позволява установяването на видове семантични корелации: на пълно съответствие между значенията на съпоставяните термини, на частично съответствие, или на липса на съответствие при несиметричните термини.

И в двата езика причините за възникването на полисемантични термини (вътрешносистемна полисемия) са свързани с тенденциите за езикова икономия и терминологизацията на общоупотребими думи въз основа на метафоричен или метонимичен пренос на значението.

При заемането на полисемантичен английски термин в българския език в някои случаи е настъпило суфиксално разграничаване на значенията на английския термин чрез образуване на еднокоренни, но различни термини: *division* → *дивизия*, *дивизион*, *squadron* → *ескадра*, *ескадрила*, *ескадрон*.

2.2. Терминологична синонимия

Традиционното определение за синонимите като думи с едно и също значение или изразяващи нюанси на едно и също основно значение противоречи на едно от основните *изисквания към термина* – за *еднозначност*. Обяснението на В. П. Даниленко за

характера на термините синоними е, че „в терминологията синонимите се съотнасят с едно и също понятие и обект, те не характеризират различни негови свойства. Синонимите в терминологията имат друг характер и функции. Тук те не изпълняват стилистични функции” (Даниленко 1977:73), с което се различават от синонимите в общоупотребимия език.

Според изследвания на представители на чешката терминологична школа, терминологичните синоними са представени от следните типове двойки: чуждица – домашна дума; еднокомпонентен термин – дву- (или много-) компонентен термин; т.нар. синтактични синоними, различаващи се в позицията на атрибута в състава на термини словосъчетания; а също синонимни двойки, които не са нито стилистични, нито лексикални синоними, а само названия на един и същ обект, които се използват едновременно, така че връзката между по-стара и по-нова литература в определена област се поддържа (Коларикова 2008).

Б. Росоу посочва други причини за съществуването на синоними (или варианти) в терминосистемата на ОПМ: „когато нов вид дейност изисква описание и назоваване, различни участници ('role players') създават техни собствени варианти на съществуващата военна терминология вместо да работят за общоприето решение на проблема. В хода на този процес не се прави ясно семантично разграничаване между дипломатическо-политическите и военните измерения на международните мирни инициативи. В резултат, термините *peacekeeping operations*, *peace operations*, *wider peacekeeping operations*, *peace support operations*, *peace missions* и *multifunctional peace operations* се използват синонимно за описване на широкия спектър от дейности, свързани с участието на ООН в превенцията или решаването на конфликти” (Росоу 1998).

Самият Речник на НАТО, въпреки стремежа към стандартизация, позволява съществуването на синоними, като още в предговора обяснява, че „всяка заглавна дума на английски е последвана от еквивалентния термин на френски на същия ред, последвани на долните редове от **синоним** и аббревиатура,

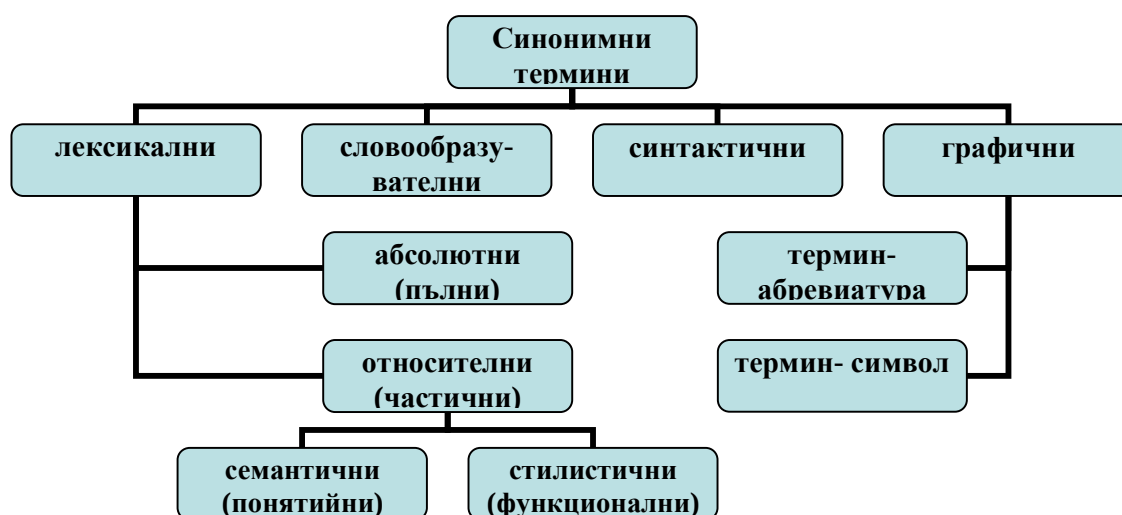
дефиниция, бележки, примери, свързани термини, източник и дата, на която терминът е станал ‘одобрен от НАТО’, т.е.: предпочитан термин – допустим синоним – недопустим синоним – остарял синоним – абревиатура...” (НАТО 2013:1-Е-2). Предговорът съдържа и дефиниция на синонимия: „Синонимия. Непредпочитаните термини са дадени също като отделни заглавни думи в азбучен ред, само с отправка към предпочитания термин” (ibid.). Ето как изглежда една речникова статия:

multinational joint operation / multinational combined joint operation (admitted)

An operation carried out by forces of two or more nations, in which elements of at least two services participate. 31 Aug 2012.

pressure front **Preferred term:** *shock front*

За целите на настоящата работа приемам следната **класификация на синонимните термини:**

2.2.1. Лексикални синоними

- **Абсолютни термини синоними**

Съпоставка на термините в няколко специализирани военни речника доказва неустановеност на българската терминология с наличието на много синонимни варианти за един английски термин, т.е. българската военна терминология е в процес на установяване, като този процес се осъществява успоредно с приемането на последните доктрини и стратегии на НАТО:

миротворчество (PHCO) – сключване на примирие (АБВР) – установяване на мир, омиротворяване (ТРМО) ← *peace making*;

вмъкване, включване (ТРМО) – навлизане в зоната на операция (АБВР) – въвеждане / внедряване (на собствени сили в зоната на действие на противника) (ПРГТ) ← *insertion*: ‘въвеждане на сили във враждебна или потенциално враждебна среда’.

В Речника на НАТО има примери със синонимни терминоеlementи, напр.: ***multinational force*** – ***combined force*** (admitted), ***NATO commander*** – ***Allied commander*** (admitted), ***dead space*** – ***dead zone***.

- **Относителни (релативни/частични) лексикални термини синоними**

В изследване на военен специалист (Кожухаров 2007: 22-30) се разграничават значенията на много термини, които често се използват взаимозаменяемо, но са в синонимни и хипонимни връзки между тях, напр.: *военни действия* – *операция* – *битка* – *кампания* – *въоръжен конфликт*; *операция* – *сражение* – *удар* и др.

Б. Росоу обяснява по следния начин разликите в английските термини *mission* и *operation*, които често се употребяват синонимно: „думата *operation* веднага създава представа за военна дейност. От своя страна, терминът *mission* поставя ударение върху политико-дипломатическия характер на дейността” (Росоу 1998).

- **Стилистични лексикални термини синоними**

Българската военна терминосистема не търпи наличието на стилистични, неофициални емоционално-експресивни синоними на официалните термини за разлика от английската, в която се наблюдава богатство от жаргонни/сленгови думи, които са синонимни на официалните термини, но се използват в разговорния език, а не в официалния писмен език. Българската терминология отбелязва единични случаи, например: *отдаване на военна чест* – *козируване*. Интернет предлага разнообразие от английски глосарии с военен сленг, които са доказателство за богатството на английски стилистични синоними: *T-Man*: синоним на *Taliban*; *TIC*: *Troops In*

Contact ‘обикновено означава стрелба, но може да означава и атака на самоубиец-камикадзе’.

2.2.1. Словообразователни термини синоними

Словообразователните термини синоними са по-рядко явление в сравнение с лексикалните и в двете терминосистеми поради изискванията за точно дефиниране на всеки термин и различаването по такъв начин на значенията на термини с еднаква словообразователна основа, но различни суфикси.

В двете военни терминологии случаите на словообразователните синоними са редки, напр. *блокиране*: ‘изолиране на противников опорен пункт’ от *блокада*: ‘изолиране на противникова държава или на отд. групировки на нейните въоръжени сили’; *operational planning* 1 Preferred term: *operations planning*, *positional defence* Preferred term: *position defence*.

2.2.2. Синтактични термини синоними

Зарегистрирани са синонимни термини словосъчетания с различна структура на терминоелементите им, които следват следния тип словообразователно преобразуване: прил. + същ. <—> същ. + предлог + (прил.) + същ., например: *фронт*ова линия - линия на *фронт*а, *спомогателен кораб* – кораб със *спомогателно назначение*; *target description* – *description of target*, *command channel* – *chain of command*.

Особен случай представляват термините *военно положение* и *положение на война*, които, за разлика от горните примери на синтактични термини синоними, не са синонимни, а имат свои дефиниции в Закона за отбраната: “Чл. 109. (1) *Положение на война* се обявява при въоръжено нападение срещу страната или при необходимост от неотложно изпълнение на международни задължения. Чл. 111. (1) *Военно положение* се обявява при заплахата от въоръжено нападение или от война на цялата или на част от територията на страната”.

2.2.3. Графични термини синоними

Според „NATO Glossary of Standardization Terms And Definitions” „само инициалните абривиатури (*initialisms*), акронимите, съкращенията (*shortenings*) и съкратени термини

(*clipped terms*), които са образувани от съкращаване на многокомпонентни термини, се считат за абривиатури и се стандартизират” (НАТО 2011:15).

В английската военна терминология практически всички термини могат да се заместят от тяхната абривиатура или символно означение, което е под влияние на английската писмена военна култура и традиции, както и на стремежа към унифициране на термините и улесняване на комуникацията при международни операции и учения чрез употреба на неезикови средства. Процесът на широка употреба на абривиатури и символни означения става особено активен и в българската военна терминология.

Анализът доказва, че българската и английската терминосистема ОПМ е все още в период на формиране и установяване поради наличието на голям брой синонимни двойки, което е потвърждение на твърдението на В. П. Даниленко че „синонимията е особено характерна за началните етапи на формиране на терминологичните системи [...]. Така, установяването на терминологични системи в периода на формиране на езика на науката е ставало чрез преодоляване на развитата синонимизация в обозначаването на едно и също понятие” (Даниленко 1977:74). Процесът на елиминиране на лексикалните и синтактични синоними първоначално в английската, а впоследствие и в българската терминосистема, ще е показател за прецизиране на понятията за дейностите и методите при изпълнение на операции по поддържане на мира.

2.3. Терминологична антонимия

Явлението антонимия като семантично отношение на противопоставяне на значенията на думите е широко представено в терминологията. В. П. Даниленко и А. Емирзян подчертават продуктивността на антонимните термини: „Антонимите са присъщи на лексиката на научния език не по-малко, а всъщност повече, отколкото на литературния език” (Даниленко 1977:78), „антонимните терминологични единици са изключително продуктивни средства – повече, отколкото в неутралния език”, като „антонимните значения се противопоставят само по един съществен

диференциален признак (наличието или отсъствието на признака), който характеризира терминологичното значение на единия член на опозицията” (Емирзян 1989:45).

Класификация на антонимите

Традиционната класификация на антонимите е според тяхната структура и според семантиката им. Военните термини антоними също могат да бъдат класифицирани като **словообразователни** и **лексикални**.

2.3.1. Словообразователни термини антоними – те се подразделят на разнокоренни и еднокоренни. Първите образуват групата на същинските лексикални термини антоними, а вторите – на лексико-граматичните.

- **Разнокоренни** – за тях е характерно противопоставянето на термините или на терминоелементите в състава на термините словосъчетания, което най-често се изразява чрез:

- прилагателни имена:

- настъпателна операция – отбранителна операция, система „свой-чужд”, обикновено (конвенционално) оръжие – оръжие за масово поразяване, външно облъчване – вътрешно облъчване;*

- active defense – passive defense, covert operation – overt operation, deliberate attack – hasty attack, earliest arrival date – latest arrival date;*

- съществителни имена с противоположно значение:

- война – мир, тил – фронт, армия за нахлуване – армия за прикриване, настъпление – отстъпление, нападение – отбрана;*

- war – operation other than war; war(fare) – peace, identification, friend or foe.*

- **Еднокоренните антоними** имат общ корен или основа. Основното количество антонимни военни термини се образува с помощта на представки, които изразяват отрицателно или противоположно значение, т.е. тази група еднокоренни антоними се образуват посредством редуването на префикс и неговото отсъствие.

В българската военна терминология най-много антонимни термини се образуват с помощта на представката **противо-**, но

особеното при тези терминологичните единици е, че те не образуват контрастни двойки, а назовават действия, насочени срещу/против назования предмет/обект, напр.: **противо**артилерийска / **противо**въздушна / **противо**ракетна отбрана; **противо**минно наблюдение и др. Този префикс е най-продуктивен и при калкиране на английски военни термини. Други префикси са: **контра**-: атака – **контра**атака; **де**- (**дез**-): мобилизация – **де**мобилизация; **не**-: въоръжен – **не**въоръжен, конвенционални – **не**конвенционални бойни действия; **ре**-: организация – **ре**организация; **раз**-: миниране – **раз**миниране; **анти**-: терористичен – **анти**терористичен.

В английската военна терминосистема най-честотните префикси с противоположно значение са **anti**-, но термините с този префикс нямат официално регистриран съответващ „положителен” член без този префикс, напр. **anti**-air warfare (няма air warfare), **antisubmarine warfare** (няма submarine warfare); **counter**-: terrorism – **counterterrorism**; **non**-: proliferation – **nonproliferation**, **un**-: conventional warfare – **unconventional warfare**, следвани от някои други.

2.3.2. Лексикални антоними – те се подразделят на:

- **Контрарни** (наричани още **качествени, степенни, градуални, противоположни**) антоними. Това е „основният тип антонимия и е свързан с противопоставяне на крайни, полярни признаци, обединени от едно родово понятие” (Пернишка, Василева 1997: 6). В състава на контрарния антонимен ред могат да се включат и думи с относително неутрално значение, около което се разполагат положителният и отрицателният член, т.е. допускат се степени с постепенна промяна на качеството или признака, напр.: **война** – **примирие** – **мир**, **въоръжен конфликт с ниска интензивност** – **въоръжен конфликт със средна интензивност** – **въоръжен конфликт с висока интензивност**.

При идентифициране на контакт, английската военна терминология разполага с няколко термина, които образуват антонимен полинарен ред, крайните членове на който се намират в отношение на противопоставяне: **friendly** / **приятелски** – **assumed**

friend / *предполагам приятел* – *neutral* / *неутрален* – *unknown* / *неизвестен* – *suspect* / *подозрителен обект* – *hostile* / *враждебен*.

- **Контрадикторни (противоречащи, с комплементарна противоположност) антоними** – означават противопоставеност на предмети, признаци, явления, единият от които изключва съществуването на другия, поради което в антонимния ред не може да бъде включен среден член, напр.: *надводен* – *подводен*, *лека картечница* / ***small arms*** – *тежка картечница* / ***heavy*** (assault) rifle.

В този група влизат и много антоними, образувани с отрицателни представки: *въоръжен* – *невъоръжен*, *lethal weapons* – *nonlethal weapons* и др.

- **Конверсивни (векторни) антоними** – особен тип антоними, означаващи противоположност на понятия за посока, за движения и признаци с обратна насоченост, напр.: *удар* – *контраудар*, *миниране* – *разминиране*, *deployment* – *redeployment*, *attack* – *counterattack* и др. Някои лингвисти не включват конверсивите в разряда на антонимите.

- **Обратни (обратими конверсивни) антоними** – „означават разменени роли или места в една и съща проява” (Пернишка, Василева 1997:7), напр.: *победа* – *поражение*, *нападение* – *отбрана*, *тероризъм* – *антитероризъм*, *offense* – *defense*, *advance* – *retreat* и др. Опозиции като посочените по-горе са много близки до отношенията при някои векторни антоними, поради което не всички лингвисти ги отделят в самостоятелна група.

Под влияние на английската военна терминология навлизат термини антоними, които се калкират на български: *permissive environment* / *благоприятна среда* – *non-permissive environment* / *неблагоприятна среда* – *hostile environment* / *враждебна среда*, *deadly force* / *смъртоносна сила* – *non-deadly force* / *несмъртоносна сила* и др. Тези термини не са регистрирани във ВТР.

В някои случаи, английски антонимни термини не могат да се калкират с български антонимни двойки със същата формална структура и противопоставянето на признаците става по-описателно или с друга част на речта в българската двойка, напр.:

*force – counterforce: сили – сили и средства за ответен удар;
overt operation – covert operation: явна операция – операция под
прикритие (а не неявна операция).*

ГЛАВА III

ТЕРМИНООБРАЗУВАНЕ И ТЕРМИНОЛОГИЧНА НОМИНАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ И АНГЛИЙСКИТЕ ТЕРМИНИ ОТ ТЕРМИНОСИСТЕМАТА ОПМ

Тази глава цели да установи най-продуктивните начини за терминологично образуване и терминологична номинация в българската и английската терминологична система ОПМ. Извеждането на характерните особености в терминологичното образуване на военни термини в последното десетилетие помага да се разбере по-добре спецификата на процесите на развитието им, актуалните начини за терминологично образуване, а също така да се набележат тенденциите в развитието им.

Както подчертава Х. Сейгър, (Сейгър 1990: 71) „Всички науки и технологии редовно изискват нови термини за нови обекти, части от обекти и за нови процеси. Ние разграничаваме три основни подхода към създаването на нови названия (дизигнатори): 1. използване на съществуващи езикови средства, 2. модификация на съществуващи средства, 3. създаване на нови лингвистични единици”.

Анализират се следните начини за терминологична номинация:

- семантичен начин (с няколко подвида: метафоризация на значението на общоупотребима дума, метонимичен пренос на значението на общоупотребима дума и промяна на терминологичното значение);
- морфологичен начин (афиксация и композиция);
- формалносинтактичен – образуване на термини словосъчетания;
- конверсия;
- компресивни начини за терминологична номинация (блендинг/телескопия, универбизация, кондензация);

- графичен метод (абрeвиация и символно означаване);
- заемане на термини (терминозаимстване).

3.1. Семантичен начин за терминологична номинация

Терминологизацията чрез метафоризация е по-разпространеният семантичен начин и в двете терминосистеми: 36% в българската и 26 % в английската; термините, образувани чрез метонимичен пренос, са съответно 1.7% в българската и 2.5% в английската.

3.1.1. Терминологизация чрез метафоризация на значението на общоупотребима дума

Според Б. Алексиев, процесът на терминологична метафоризация е „картиране на понятие с обща референтност върху понятие със специална референтност. [...] Резултатът от процеса на картиране е метафорична характеристика на взаимодействието, получена от предикация от типа *A като B*, която наричаме „предикация по аналогия“. Приемаме, че процесът на метафоризация завършва с прибавянето на тази характеристика към специалния референт (неназованото понятие) за да се получи терминологичната метафора. Схематично този процес може да се изрази със следната формула (Алексиев 2005: 22-23):

Понятие с обща референция $\Rightarrow$ *Спец. референт* $>$ *Терминологична метафора*

където знакът $\Rightarrow$ означава ‘картиране’, а знакът $>$ – ‘резултат’.

За систематизиране на многообразието от метафорични военни термини използвам подробната семантична класификация на терминологизацията чрез метафора с типове, подтипове и модели на отношение между общоупотребими думи и термини, развита от Е. Петкова (Петкова 2009) и М. Попова (Попова 1990, 2012). Следват основните изследвани типове, които имат и модели за изразяване на комбинацията между семантичните стойности на двете области (източник и цел) на метафората:

1. Тип ‘форма’: *бойна глава* – *warhead*;
2. Тип ‘външен вид’: *змейка* – *snake mode* (за описание на полет);
3. Тип ‘външен вид и разположение’: *тил* – *rear area*;

4. Тип 'свойство': *лека картечница* – **small arms**;
5. Тип 'качество': *интелигентна отбрана* – **smart defence**;
6. Тип 'функция': *минно поле* – **minefield**;
7. Тип 'предназначение': *димна завеса* – **smoke screen**;
8. Тип 'разположение': *подразделение зад линията на фронта* – **stay behind force**;
9. Тип 'действие': *замразяване на разпространението на ядрени оръжия* – **nuclear freeze**;
10. Тип 'състояние': *готов* – **ready** (когато оръжието е заредено и готово за стрелба);
11. Тип 'характеристика на действие': *огнехвъргачка* – **flame-thrower**;
12. Тип 'функция и характеристика на действие': *миротворчество* – **reacemaking**;
13. Тип 'външен вид и характеристика на действие': *мина сюрприз* – **booby trap** (специален вид взривно устройство);
14. Тип 'форма и функция': *въздушен коридор* – **air corridor**.

Добавям нови типове: 'качество', 'действие' и 'състояние' и няколко модела на съпоставяне, за да бъде представен най-точно семантичния начин на взаимодействие между изходния и метафоричен термин, напр. **active defence** – **активност на отбраната** (качество), **engagement** – **прехващане на цел** (действие); **married failure** (букв. 'провален брак') (описание състоянието на мина) (състояние).

Анализираните примери могат да бъдат разпределени в три основни групи според наличието/отсъствието на съответен метафоричен термин в другия език и процесите на семантична деривация, т.е. дали процесът на терминологизация е протекъл идентично в двата езика:

1. Термини, създадени на основата на **идентичен** метафоричен пренос на названия от общоупотребимата лексика, напр.: от предмети от бита: *таван на самолет* – **ceiling**; части от човешко/животинско тяло: *нос/носова част (на самолет)* – **nose**, *гръб* – **back**; животни: *ежове* – **antitank hedgehogs** и др.

2. Метафоричен термин има **метафорично съответствие** в другия език, но с други мотивиращи признаци, напр.: *изтребител* – *fighter* (букв. ‘боец’), *минен заградител* – *minelayer* (lay ‘поставям’) и др.

3. Метафорични термини, които имат **неметафорично съответствие** в другия език, т.е. имаме „нереализирана (загубена) метафорична концептуализация” (Алексиев 2005б:24), напр.: *chamber* – *патронник*, *airhead* – *плацдарм*, *минохвъргачка* – *mortar* и др. Трябва да се подчертае, че новообразуваните английски метафорични военни термини се калкират с български метафорични или се заемат, т.е. имаме **трансфер на метафоричен тип мислене** и изразяване от английски на български: *peace-making* – *миротворчество*, *peacekeeping* – *поддържане на мира*, *peace enforcement* – *налагане на мир*, *smart defence* – *умна отбрана*, *operational art* – *оперативно изкуство*, *hostile environment* – *враждебна среда*, *mission* – *мисия*. Фактът, че в неродствени езици се развиват сходни метафорични означения свидетелства, от една страна, за единството на мисловните процеси и сходството на опита на народи, говорещи на различни езици, а от друга – за интернационализацията на терминологията на ниво метафорични наименования.

3.1.2. Терминологизация чрез метонимия

В изследването следвам модела на М. Попова (Попова 2012: 334-349), за да разгледам как дадено название от общоупотребимата лексика получава вторична номинация, като става название на военен обект, предмет или действие. С. Колковска подчертава „същностно-релационната природа на свързаните с преноса сходни семи в изходното и производното значение, която се определя или от техните семантични роли в рамките на означената ситуация (при синтагматичната метонимия), или от мястото на съответното понятие в дадено отношение (родово-видово, партитивно или между две видови понятия)” (Колковска 2013: 377).

3.1.2.1. Парадигматичен тип метонимия - този вид се проявява при назоваване на частта с името на цялото, към което принадлежи, ‘част→цяло’, и на рода с името на негов вид, ‘вид→род’, когато

логико-семантичното отношение е на включване, т.е. обемът на изходното значение се включва в обема на новото, а също така при логико-семантичните отношения ‘цяло→част’ и ‘род→вид’, когато обемът на новото значение се включва в обема на изходното (Попова, 2007), напр.: *сини барети* – *blue berets*; *strong point* – *опорен пункт*.

3.1.2.2. Синтагматичен вид метонимия - два са участниците в този вид метонимичен пренос: **предикат** и **актант**, и те влизат в различни комбинации (Попова 2007), напр. модел: ‘предикат → актант’: *удар* – *strike*; модел: ‘актант → предикат’: *бяло знаме* – *white flag* и др.

3.1.3. Термини евфемизми

Евфемистични военни термини се образуват като вторични названия чрез метафоричен или метонимичен пренос и появата им е предизвикана от необходимостта да се избегнат политически некоректни, нелицеприятни явления, действия или състояния от военната действителност. Употребата им в английската терминосистема е характерна нейна черта – тактика за речево въздействие в когнитивен план, а новообразуваните термини евфемизми се калкират на български език: *friendly fire* – *приятелски огън**/ *собствен огън*; *neutralizing / clearing enemy combatants* са евфемизми на *убиване* на противникови войници; *collateral damage* – *косвени щети* (вм. *цивилни жертви*), *deterrent* (вм. *nuclear weapon*) и др.

3.2. Морфологичен начин на терминологична номинация

Към този начин на терминологична номинация, който е един от най-продуктивните, се отнасят афиксацията и композицията.

3.2.1. Афиксация

При този традиционен морфологичен метод за терминообразуване наблюдаваме междуезиково сходство: 32 % в български и 35% в английски от изследваните термини са образувани по този начин.

Анализът на термините от областта ОПМ доказва количественото превъзходство на производните термини, сред които преобладават суфиксално производните пред префиксално

производните термини в двата езика. Установявам най-продуктивните суфикси и префикси за образуване на термини – съществителни и терминоеlementи – прилагателни в двата езика.

- В българската военна терминосистема ОПМ най-продуктивни са **наставките** за назоваване на действия: *-ция* (*евакуация, реакция*), *-(ира)не* (*блокиране, миниране*), *-ние* (*поражение, унищожение*); за назоваване на абстрактни съществителни имена *-н/ост* (*способност*), *-ство* (*лидерство*), *-изъм* (*тероризъм*); впечатление прави активността на наставки от чужд произход: *-инг* (*таргетинг*). Примерите доказват, че военната терминология не е пример за богатство на афикси, не се използват суфиксите за някои традиционно активни според академичната Граматика на българския език суфикси като *-ар*, *-тел* (за лица), *-ота*, *-ина* (за абстрактни същ.), а са активни наставките от чужд / интернационален произход за образуване на действия *-ция*, *-аж* и абстрактни съществителни *-изъм*, *-инг*. Най-продуктивните суфикси за образуване на терминоеlementи – прилагателни имена са *-ен* (*враждебен, въздушен*) и *-ски* (*вражески, бунтовнически*). В определителна функция като терминоеlementи се употребяват и причастия (*командван, враждуващ, управляем*).

Най-продуктивни за образуване на съществителни имена са **представките** *раз-* (*разоръжаване, разтоварване*), *де-* (*демонстрация*), *в-/въ-* (*въоръжаване*), както и отрицателните представки *контра-* и *противо-*, които основно назовават действия, а за образуване на прилагателни имена – отрицателните представки *противо-* и *не-*. И съществителните, и прилагателните имена са образувани не само префиксално, а префиксно-суфиксно.

- В английската военна терминосистема ОПМ най-продуктивни са **наставките** за назоваване на абстрактни съществителни имена за състояние и действие *-ation/-tion/-ion* (*operation, position, escalation*), *-ing* (*landing, mining*), за назоваване на качество/условие *-ty/-bility* (*sustainability, operability*), на вършител и предмет *-er* (*officer, commander; carrier, destroyer*). Активните английски наставки за прилагателни са *-able/-ible* (*vulnerable*), *-al* (*operational*), *-ic(al)* (*strategic*). В определителна

функция като терминоелементи се употребяват и сегашни и минали причастия. Особеното е употребата на терминоелементи на границата между суфикс и основа *-proof* и *-man* (*bulletproof*, *signalman*).

Подобно на българските представки, и в английски са активни отрицателните **представки** за абстрактни съществителни *counter-*, *non-*, *dis-*, както и представките *inter-*, *re-*, *pre-*, а най-продуктивните представки за прилагателни имена освен отрицателните *non-*, *un-*, *in-* са *multi-*, *inter-*, *pre-*, *post-*.

Спецификата на афиксалното терминообразуване в областта ОПМ е резултат на номинативното и функционално значение на определените афикси, които са особено активни и продуктивни в двата езика: тези афикси предават на производните термини и терминоелементи значенията на процесуалност, агентивност, качество, състояние, противодействие, отрицание, взаимодействие. По този начин терминосистемата ОПМ се характеризира с определен набор от словообразователни модели, които са само част от словообразователния потенциал на българския и английски език.

3.2.2. Композиция

Композицията като морфологичен начин за терминообразуване чрез свързване в едно семантично цяло на две (в редки случаи три) словообразователни основи за назоваване на едно понятие, е сред активните и в български, и в английски език (13% в английски и 4.5, % в български), но представлява особена трудност за класифициране и съпоставително изследване поради различния морфологичен начин за свързване на две основи в двата езика, респ. различните принципи на класифициране. Приемам разделянето на сложните съществителни и прилагателни имена на симетрични и несиметрични според това дали еквивалентният термин в другия език е образуван също чрез композиция – симетрични (напр. *миротворец* – *peacekeeper*, *авиомедицински* – *aeromedical*), или чрез друг начин за терминообразуване (афиксация, словосъчетание) – несиметрични (напр. композиция – афиксация: *взаимодействие* – *cooperation*, *смъртоносен* – *deadly*, словосъчетание – композиция: *наблюдение на минната обстановка* – *minewatching*).

Като критерий на по-ниско ниво на анализ разглеждам наличието или отсъствието на съединителна гласна за българските термини. Като трети йерархичен класификационен критерий приемам характера на свързващите се в едно структурно цяло елементи според частта на речта и установявам най-типичните модели за българските (основа на същ. име + основа на глагол е най-многобройната група), а за английските еквивалентни термини се установява, че в някои случаи е трудно да се определи лексико-граматичния клас на една от основите поради конверсията като един от най-характерните начини за словообразуване в английския език. Симетричните термини композити съществителни са подгрупирани по семантичен критерий на термини за лица (*военнослужещ* – *serviceman*), за предмети, оръдия (*бронетранспортър* – *armoured carrier*), за абстрактни понятия (*мироналагане* – *peace enforcement*).

При разглеждане на несиметричните термини в двата езика се установи, че това се дължи на факта, че едно и също понятие се назовава чрез различен начин на терминологична номинация в единия от двата езика. Така, на български термин композит – същ. име със съединителна гласна, може да съответства английско производно съществително име (*миноносец* – *destroyer*), или обратно: на английски термин композит – същ. име да съответства български непроизводен или производен термин (*headquarters* – *щаб*, *network* – *мрежа*).

Несиметричността на прилагателните имена се дължи на морфолого-синтактичните различия между двата езика: адективна функция в английския език се изпълнява от различни части на речта, които влизат в различни комбинации, на които в еквивалентния български термин може да съответства словосъчетание с производно или непроизводно прил. име в комбинация със същ. име, и дори може да не присъства прил. име, напр.: *long-range* (прил. име + същ. име) – *с голям радиус на действие* (ТСС с прил. име); *fire-control* (същ. име + същ. име) – *за управление на огъня* (ТСС без прил. име) и др.

Обособява се група на **двукомпонентни междуезиково симетрични термини**, която включва български ТСС, образувани основно по модела прил. име + същ. име, на които съответстват английски съществителни композити: *мирен договор* – *peace treaty*, *въздушно пространство* – *airspace*. Тази група представлява преход между термините композити и термините словосъчетания поради семантиката на компонентите-терминоелементи на тези два типа термини: значението им може да бъде сума от значенията на терминоелементите или да изразява ново значение, което обуславя реалния или потенциален преходен характер на термините композити и двукомпонентните термини словосъчетания в двата езика.

Причините за образуването на голям брой термини композити е фактът, че значението на сложната дума винаги е по-кратко и по-прецизно формулирано и изразено в сравнение със значението на съответното словосъчетание.

3.3. Термини словосъчетания (ТСС) в областта ОПМ

Създаването на термини словосъчетания (ТСС) е синтактичен начин на терминообразуване, като ТСС са на-многобройни в областта ОПМ и в българския (62% от изследвания корпус), и в английския език (52% от изследвания корпус). Този продуктивен начин се дължи на факта, че новите понятия все повече се означават не с еднословни термини, а с помощта на ТСС, тъй като непрекъснатото развитие на знанието е съпроводено от необходимостта за най-точно назоваване на ново понятие, а прецизността на назоваването в много от случаите се постига с помощта на дву- или многокомпонентно описателно ТСС, чиято формална структура позволява по-прозрачно изразяване на понятийната и семантична системност на дадено понятие. Друга причина за появата на многокомпонентни ТСС е полисемантичността на главния член на ТСС и широката му референтна отнесеност, респ. семантична/информационна недостатъчност, която поражда необходимостта от използване на подчинени членове, които уточняват референта на езиковия знак

(ср. **операция** – *операция по поддържане на мира, операция за налагане на мир* и т.н.).

Първият класификационен критерий при съпоставителния анализ на ТСС е семантико-синтактичен и според него ТСС са със съчинително или с подчинително отношение между компонентите им.

ТСС със съчинително отношение между компонентите им са значително по-малко на брой и в двете съпоставяни терминосистеми, като българските ТСС са калки на английските, което определя факта, че мнозинството от тях са междуезиково симетрични (*мир и сигурност – peace and security; маньовър и огън – manoeuvre and fires*).

При ТСС с подчинително отношение между компонентите им вторият класификационен критерий е начинът на свързване: безпредложен (*многонационално сътрудничество – multinational cooperation, тактическо ниво – tactical level*) или предложен (*театър на военните действия – theater of operations*). Делът на безпредложни модели е по-голям в английската военна терминология (*следконфликтно укрепване на мира – post-conflict peacebuilding; операция, водена от НАТО – NATO-led operation*). Активността на безпредложната подчинителна връзка, особено в английските ТСС, може да се обясни със стремежа за краткост и икономичност при изразяване на понятието, което е едно от основните изисквания в терминологията.

Най-продуктивен тип на ТСС са двукомпонентните (бинарни) ТСС и в двете терминологии. Те могат да са както безпредложни от типа прил. име + същ. име, така и предложни от типа същ. име + предлог + същ. име. Многокомпонентните ТСС също са образувани в голямата си част по модела на субстантивното словосъчетание, чиито терминоелементи са в подчинително отношение: откроява се един базов (ядро) и няколко зависими терминоелементи (модификатори). Тяхното наличие е доказателство за стремежа в даден термин да се отразят максимално количество класификационни признаци на даденото понятие. Многокомпонентните ТСС се образуват на основата на бинарни

конструкции, но са разширени с допълнителни компоненти за по-точно изразяване на родово-видовите отношения, като за английските многокомпонентни ТСС е типично ляво разгръщане на зависимите терминоеlementи (*crisis response operations, peace support operations*), а за българските е характерно в повечето случаи разгръщане надясно (*операции в отговор на кризи, операции по поддържане на мира*), но има и случаи, в които модификаторите са разположение и от двете страни на базовия (*заплаха за сигурността – threat to security → заплаха за националната / международната сигурност – threat to national / international security*).

Класическите терминологични изследвания отделят като специален подвид ТСС тези, в чийто състав влизат терминоеlementи – съществителни собствени имена, като за тях е приет метатермина **епонимни ТСС**. При съпоставка на български с английски номени (епонимни ТСС) се установява следният модел: в български: същ. нарицателно + същ. собствено, а в английски – същ. собствено + същ. нарицателно, напр. *автомат „Калашников“ – AK-47 assault rifle, автомат „Узи“ – Uzi submachine gun*.

3.4. Конверсията като начин за терминологична номинация

Конверсията е много разпространен начин за словообразуване в съвременния английския език, вкл. и за терминологична номинация, който се състои в образуване на нова дума чрез промяна на граматичната ѝ категория без морфологични изменения, без афиксация, т.е. използването на една и съща езикова форма в качеството ѝ на различна част на речта. Конверсията се дължи на аналитичната структура и простата парадигма на частите на речта в английския език, както и на големия брой едносрични думи, тъй като кратките думи са по-гъвкави и мобилни от многосричните. Документът „Peace Support Operations AJP-3.4.1” (ОПМ 2001) предлага разнообразни примери на употреба и на ядрените, най-честотните за терминосистемата термини, и на общовоенни термини, които функционират като различни части на речта.

Конверсивните модели, в които глагол започва да функционира като съществително и прилагателно преминава в съществително са значително по-малобройни в сравнение с модела същ. име → глагол. Най-продуктивен е случаят, когато в типа глагол → същ. име съществителното означава действие, изразено от глагола, напр.: *to control* – *control*: “Maritime Tasks in Peace Support Operations: patrolling and monitoring a maritime cease-fire line and **the control** of piracy and contraband. Patrolling and monitoring sea areas **to control** and/or enforce economic or legal agreements related to the mission”.

Най-многобройни са случаите на конверсивния тип съществително → прилагателно. В основния за терминосистемата ОПМ документ регистрираме и случаи за типа глагол → прилагателно, с който обогатяваме класификацията на съществуващите в английската терминология модели на конверсия, напр.: **lead**: “Public Affairs (PA) personnel support the commander by working to establish the conditions that **lead** to confidence in the force” (глагол); “In a crisis involving refugees and relief assistance, the **lead** agency may either be OCHA or UNHCR” (прилагателно).

Друг активен конверсивен тип в областта ОПМ е съществително → прилагателно, напр.: **peacekeeping**: “The UN has undergone significant changes in the way it performs **peacekeeping**” (съществително); “The nature of any redeployment may vary from emergency extraction to planned withdrawal, or, in case of a Peace Enforcement (PE) type operation, the hand-over to a **Peacekeeping** (PK) force” (прилагателно).

Термините *support* и *command* са прилагателно, съществително и глагол в документа ОПМ 2001: “Peace **Support** Operations (PSO) are continually developing within the context of CRO” (прилагателно); “Alliance **support** of, or involvement in, PSO should be within the context of the UN Charter” (съществително); “If NATO agrees **to support** a mission under the auspices of another organization...” (глагол).

3.5. Компресивни начини за терминологична номинация. Блендинг (телескопия), универбизация, кондензация, абривиация.

Общото между тези начини за терминологична номинация е постигането на по-кратка форма на езиковата единица, вкл. на термина.

3.5.1. Блендинг (телескопия)

Този начин на словообразуване е характерен за английския език и е процес, при който се наблюдава „сливане на части или *отломки* (splinters) на думи (не морфеми) в една нова дума” (Пенчева 2004:203). Тъй като това явление е характерно за английския език, приемаме за редно да използваме утвърдените в англоезичната литература метатермини *блендинг* и *бленд*. Друг метатермин за назоваване на конституентите на бленда е *квазиморф*, който именно отличава бленда от композита. Следствие от структурните особености на блендовете е тяхната неясна членимост, но характерна особеност също така е и съзнателното им образуване. Тези думи са ново явление в английския език, предимно в американския английски, което става продуктивно през втората половина на XX век.

Блендовете като правило са формирани от два конституента (квазиморфа). Всеки конституент първоначално е двусъставен термин в своята същност, като всяка от двете му части може да участват в образуването на новата дума – бленд. Въз основа на класификацията на К. Тончева (Тончева 1995), извеждаме 5 модела на блендинг:

1. модел $AB + CD = AD$: първата част на първия термин се слива с втората/първата част на втория термин, напр.: *helicopter* + *airport* = *heliport* (летище или място за кацане на хеликоптери);

2. модел $AB + CD = ABD$: целият първи термин се слива с втората част на втория термин: *tank* + *bulldozer* = *tankdozer*;

3. модел $AB + CD = ACD$ първата част от първия термин се слива с целия втори термин: *amphibious* + *tank* = *amtank*;

4. модел $AB + CD = A B/C D$: при този модел има суперпозиция на букви от двата изходни термина на мястото на сливане на двата конституента на бленда, напр.: *air* + *navigation* = *avigation*.

Към тази класификация добавям още един модел, тъй като регистрирам примери, в които и двете изходни части се свързват в едно цяло без пропускане на техен елемент:

5. модел АВ + CD = ABCD: sea + drome = *seadrome* бленд от 1920–25 г. за хидроаеродрум; weather + drome = *weatherdrome* – хидроаеродрум; astro (квазиморф от гръцки *ástron* – звезда, съзвездие) + attack = *astroattack* – космическо нападение, astro + weapon = *astroweapon* – космическо оръжие.

Българските лексиколози отнасят някои от най-честотните квазиморфи (*astro-*, *cosmo-*, *mini-*, *extra-*, *tele-*, *-cade*, *-drome*, *-dozer*, *-crat*, *-crasy*, *-topia* и др.) към афиксоидите, с което признават техния уникален характер, който става честотен и в българската терминология под влияние на английската.

3.5.2. Универбизация

М. Попова разглежда универбизацията като отделен начин, който представлява „трансформиране на синтактично устойчиво многословно название в една дума“, като уточнява, че новата дума възниква на базата на лексикално устойчиво словосъчетание, т.е. такова, което е фиксирано в терминологични или други професионални документи (Попова 2012: 393).

Съпоставителните характеристики на универбизацията и блендинга могат да бъдат обобщено представени в следната таблица:

	Универбизация	Блендинг
Изходна единица	устойчиво словосъчетание от 2+ терминоелемента	- две+ пълнозначни думи; - пълнозначна дума и квазиморф; - два квазиморфа
Получена единица	еднокомпонентен субстанив	еднокомпонентен субстанив
Отношение изходна – получена единица	и двата изходни компонента намират или само единият намира ез. израз в универбата	и двата изходни компонента намират ез. израз в бленда, като мин. единият е квазиморф
Наличие на синоними	да: изходното словосъчетание	не

Семантична структура	устойчиво словосъчетание	комбинация от значенията на изходните компоненти
----------------------	--------------------------	--

Случаите на универбизация в българската военна терминология не са многобройни и могат да бъдат подкрепени от следните примери: *достъп* < *достъп до класифицирана информация*, *щат* < *щатно разписание на длъжностите*, *мисионер* < *участник във военна мисия*, *боеприпаси* < *бойни припаси*, *цивилен* < *цивилен служител* и др. Тези примери са доказателство, че българската военна терминология използва в някои случаи, обикновено неофициални или при устна комуникация, терминологични форми – универбати, които са вид съкратени варианти на установения термин, въпреки генералната тенденция към максимална точност и прецизност на изказа в официални документи, което води до чести повторения на даден термин словосъчетание.

3.5.3. Кондензация

Синтактико-семантичната кондезация е, според М. Попова, „съкращаване на езиковия израз, чрез което се отстраняват формално-семантични компоненти със самостоятелна номинационна стойност (т.е. основи и думи) или чрез преоформяне на компоненти със самостоятелна номинационна стойност в компоненти с несамостоятелна номинационна стойност (наставка), но при запазване на изходното значение” (Попова 2012: 400). Разликите между кондезацията и универбизацията са: 1. Изходната единица при кондезацията е многословно словосъчетание без изискване за утойчивост или лексикализираност, а при универбизацията – устойчиво словосъчетание от обикновено два терминоелемента; 2. Получената дума при кондезацията е също словосъчетание, но с по-малко компоненти от изходното, а при универбизацията – еднокомпонентен субстантив; 3. При кондезацията или всички изходни компоненти намират отражение в получената единица, като поне един от тях е съкратен, или не всички изходни компонента намират отражение в получената

единица, докато при универбизацията и двата изходни компоненти намират или само единият намира езиков израз в универбата.

Случаите във военната терминология са единични, напр.:

явна регистратура ← регистратура за неklasифицирана информация, секретна регистратура ← регистратура за класифицирана информация.

Случаите на кондензация в английската военна терминология са представени от официално регистрирани случаи в Речника на НАТО, в които един или два от терминоелементите на многокомпонентен ТСС се съкращават, напр.: *initial contact report* – Preferred term: *contact report*; *humanitarian operation* – *humanitarian relief operation* (admitted); *early warning* – *air defence early warning*.

Тези примери на кондензация са доказателство за практическо осъществяване на едно от изискванията към термина – за краткост.

Във военните документи се предпочита употребата на пълната форма на ТСС дори това да е свързано с тавтология, поради изискването за максимална точност и прецизност на изказа, което е ‘запазана марка’ на военния стил. Понякога се допуска съкращаването на ТСС до основния термин в дадено ТСС, ако това не влияе на разбирането на смисъла.

От статистическа гледна точка, начините за терминообразуване универбизация и кондензация са ограничени до единични случаи поради изтъкнатият по-горе фактор.

3.5.4. Аббревиация

За разлика от разгледаните в т. 3.5.2. и 3.5.3. компресивни способности за терминологична номинация универбизация и кондензация, които не са характерни и продуктивни във военната терминология, на процеса на образуване на аббревиатури е обърнато специално внимание и детайлен анализ поради голямото им разпространение и масова употреба на първо място в английската военна терминология, а под нейно влияние – все по-разпространяваща се употреба на аббревиатури и в българската военна терминология. Употребата на много съкращения е посочена като характерна и затрудняваща комуникацията по време на

международна операция или при комуникация с англоговорящи и от 41% от анкетирани участници в мисии – български военни.

Графичният метод на терминообразуване, който включва образуването на абривиатури и символното означаване на термините, е уникален за военната терминология и в двата езика, тъй като на практика **всеки термин** може да се употребява и в неговия съкратен вариант, и със стандартизирания му символ в официални военни документи.

Много изследователи на абривиацията посочват като главна причина за появата на абривиатури закона за икономия на езиковите средства. Г. А. Судзиловски подчертава, че абривиацията представлява обезпечаване на предаването на максимално количество информация (смислово съдържание) при минимално използване на материалната обвивка на езика, т.е. в *повишаването* на ефективността на комуникативната функция на езика. „Абривиацията обезпечава потребността от общуване не за сметка на ‘икономия на усилията’, а за сметка на кондензиране на информацията за комуникативни цели, за сметка на повишаване на информационната ценност на определени елементи на формалния езиков материал” (Судзиловски 1967).

Съпоставителният анализ на процесите на абривиация налага следните важни изводи, които досега не са били формулирани в съпоставителни изследвания или в изследвания на абривиацията:

1. Процесът на образуване на абривиатури е особено характерен за военната терминология и военните текстове. Тенденцията е в българската терминология да се приемат английските термини и техните абривиатури като материални заемки със запазване на изписването им на английски, което има своето практическо основание: доктрините и стратегиите, които стандартизират дейността на международно ниво, т.е. в рамките на НАТО, е добре да бъдат усвоявани от българските военнослужещи на английски – заедно с тяхната дефиниция – за да се постигне оперативна съвместимост, т.е. българските военни да функционират безпроблемно в международна среда. Тази тенденция обаче поставя въпроса за генералните промени, които могат да настъпят в

българската военна терминология в бъдеще и които могат да доведат до нейното „англицизиране” с налагането на английски термини и особено на техните абривиатури в оригиналната им форма на изписване в български документи, което е своеобразна **диграфия**.

2. Абривиатурите са особени езикови единици на границата между лексемите и символите: значението им трябва да бъде ‘разшифровано’, тъй като не винаги тяхната материална форма (формална структура) разкрива или е съкратен израз на семантичното значение на изграждащите ги елементи: *J < joint staff*, *LANDCOM < Allied Land Command*, *NFO < NATO Naval Forces Sensors and Weapons Accuracy Check Site Office*; или когато в абривиатурата присъстват букви, които не присъстват в оригиналния термин, напр.: *DD < destroyer*, *OK < Zero Killed*.

3. Образоването на абривиатури е арбитранно – въпреки наличието на някои повтарящи се елементи в абривиатурите, няма общо правило за съкращаване на материалната форма на термините. Наред с образоването на голямо количество съкратени термини (*clipped terms*), неточно определяни и като *сричкови абривиатури*, съставени обикновено от два елемента (напр.: *COMPUSEC < computer security*, *COMSAT < communication satellite*), се наблюдава и голямо количество от тези термини, в които единият елемент е пълен, несъкратен, напр.: *FORCEPREP < force preparation*.

4. В българските текстове в много случаи използването на английските абривиатури е по-важно (или се приема за по-важно) от образоването и използването на български; на практика българските термини и техните абривиатури изпълняват **пояснителна функция** при използването и налагането на английските, които са по-важни, защото тяхното знание и употреба са критични в международна среда.

5. За разлика от установената езикова традиция абривиатурите да се създават с цел улесняване на комуникацията поради кратката си форма и респ. прилагане на закона за икономия на езиковите средства в контрапункт на появата на многословни термини словосъчетания, във военната терминология дългите абривиатури,

както и абривиатурите, които не съдържат всички елементи на изходния термин или имат прибавени излишни елементи, които не се съдържат в изходната форма, изпълняват функцията **криптиране на информацията**, което всъщност води до затрудняване на комуникацията.

6. И в двете съпоставяни терминосистеми се наблюдава субстантивизиране на инициални абривиатури, като в българската военна терминосистема някои се маркират като разговорни (*векере* вм. „служител/офицер от ВКР), а по-често се транслитерират английски абривиатури (*радар, лазер*).

7. Някои процеси, свързани с функционирането на абривиатурите в двата езика, са междуезиково симетрични: функционирането им в ролята на различни части на изречението, образуване на мн. ч., образуване на графични омоними, междусистемна омонимия, образуване на суфиксални производни. В повечето случаи обаче наблюдаваме междуезикова асиметрия: при образуване на комбинация от английска абривиатура + мин. прич., при образуване на притежателен падеж, членуване, правопис на семантично и морфологично еквивалентни абривиатури, колебание и неправилно съгласуване по род и число при употреба на английски абривиатури в български текст, а дори и на български абривиатури.

Тези изводи предполагат особено внимание при употребата на абривиатури за тяхното разбиране и евентуално превод от английски на български.

3.6. Заемане на термини и тенденции към интернационализация в българската военна терминология

Терминозаемането се характеризира с междуезиковата несиметричност в български и английски като цяло: в българския език това е изключително активен и продуктивен процес, като над 90% от термините са заемки (материални или калки), докато в английския понастоящем то заема едно от последните места сред начините за терминологичната номинация, в частност – във военно-терминологичната номинация, но над 50 % от английската военна

терминология е с чужд произход (основно от френски, но също така от немски, испански, италиански, холандски и др.)

И в двете терминологии съществува голяма група интернационални военни термини, които са възникнали с използване на интернационални източници на терминология – латински и гръцки корени, напр. *division, general, lieutenant, major, army, attack* и мн. др.

Друга група са термините, когато се заема значението на английски термин, а му се дава домашна форма – чрез калкиране или чрез самостоятелно словообразуване, защото непрекъснато се формулират нови концепции и стратегии, които се прилагат от страните-членки на НАТО: *умиротворител* ← *peacekeeper*, *асиметрична заплаха* ← *asymmetric threat*, *хибридна война* ← *hybrid warfare* и др. При голяма част от лексикалните **материални заежки** в българската военна терминология (*операция* ← *operation*, *доктрина* ← *doctrine*, *криза* ← *crisis*, *алианс* ← *alliance*, *контингент* ← *contingent*, *брифинг* ← *briefing*, *инфилтриран екстремист* ← *infiltrated extremist*, *логистика* ← *logistics*) езиковата форма става основа за произвеждане на нови лексикални терминологични единици, напр.: *логистика* → *логистик*, *логистичен*: “органи по *логистика*”, “военна *логистика*”; “*логистична* политика”.

Друга група са термините и терминоелементите **смесени заежки (полукалки)**: едната съставка е материална, а другата съставка е преводна заемка, напр.: *конфликт с ниска интензивност* ← *low intensity conflict*, *кибер отбрана* ← *cyber defence*, *контрасила* ← *counter power*, *зона на бойните действия* ← *combat zone* и др. Следваща група са **словообразователните (деривационни) калки**, напр. *бойна глава* – *warhead*, *blue forces* – *сини сили*, *ударни сили* – *strike force*. Установи се наличието на относително по-голямо голямо количество калкирани термини или смесени заежки в сравнение с материалните заежки в терминосистемата ОПМ.

При заемането си в нова терминологична система, заемките са подложени на промени под влияние на особеностите на приемащия език: според М. Попова (Попова 2012), заемките преминават през два процеса: на **адаптация** (графична, фонетична, граматична и

морфемна) и на **интеграция**, т.е. създават се нови модели в словообразователната и лексикалната система като резултат от въздействието на заемките върху съществуващите схеми в езика-приемник и взаимодействието между тях. Българските заемки се подчиняват на установените правописни, ортоепични и граматични правила, докато някои английски термини-заемки от френски и немски проявяват известно колебание в изписването си.

Заетите термини са интегрирани в различна степен. Критериите за интегрираност са: наличието на пълна парадигма на зает термин (*command* > команда, командване, командир, командирски, командващ; *blitz* от немски в англ.) и частична парадигма, при която не са реализирани всички позиции в дадено словообразователно гнездо.

В обобщение на начините за номинация на военни понятия в изследваната област ОПМ трябва да подчертаем, че в дадената терминосистемата по-продуктивни са терминологичните единици с разчленена формална и семантична структура, в частност – военнотерминологичните словосъчетания, афиксалните производни и композитите. Тези структурни типове термини осигуряват най-точно и адекватно представяне на същността на сложните понятия и тяхното място в съответната понятийна система поради особените им характеристики.

Статистическите данни за начините за номинация са представени в следната таблица:

начин на терминологична номинация		български	английски
семантичен	метафоризация	≈ 36 %	≈ 26 %
	метонимизация	≈ 2 %	2.5%
морфологичен	афиксация	32 %	35 %
	композиция	4.5 %	13 %
формалносинтактичен (ТСС)		62 %	52 %
компресивен	универбизация	< 1%	-
	блендинг	-	< 1%
	кондензация	< 0.5 %	-
терминозаемане		≈ 90 %	< 50% (ист. план)

Този статистика доказва по категоричен начин **тенденцията към интернационализация** на българската военна терминология с наличието на материални заемки и калки, които са както термини и термини словосъчетания, така и препозитивни форманти и наставки. Някои от тях са се усвоили на по-ранен етап от формирането на българската терминология, а други навлязоха през последното десетилетие и продължават да навлизат и към настоящия момент със създаването на нови военни стратегии, концепции и въоръжение. На практика, военните термини от домашен произход са единични (*битка, боец, взрив, война, войник, враг, мир*, но огромната част са заемки (материални или калки).

Съпоставителният анализ помага да се установят най-честотните модели и някои общи тенденции при формирането на терминологичния фонд на областта ОПМ в български и английски и да се установят приликите и разликите в начините за терминологична номинация в неродствени езици.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящото съпоставително изследване доказва работната хипотеза, поставена в увода: българската военна терминология в областта на мироопазващите операции се създава, оформя и развива под влияние на особеностите и на процесите, които протичат в английската.

Военната терминология като цяло и термините от областта ОПМ в частност, се развиват динамично и са непосредствено свързани със социално-политическите явления не само в национален, но и в глобален мащаб. Българската военна терминология в областта на операциите по опазване на мира се създава под изключителното влияние на английската. Това се дължи на факта, че тази област на военното дело е резултат на международни решения и документи, които първоначално се формулират на английски език, а след това се създават и термините за съответните понятия в българската военна терминология.

Определянето на структурата и състава на терминосистемата ОПМ се основава на многостранен анализ при съчетаване на

съпоставителния с количествения и когнитивен методи, в резултат на което се обособява ядро на терминосистемата, в което влизат 16 базови за двата езика термини и техните производни термини с най-голяма честотност в официални документи, характеризиращи операциите по поддържане на мира.

Анализът на военната терминология е в пряка зависимост от анализа на екстралингвистичните фактори, които я формират.

Въоръжените конфликти и военни действия повлияват върху състоянието на езика със създаването или заемането на много нови термини, които да отразят тези процеси. Думи калки и материални заемки като *терорист, война с тероризма, кола-бомба, камикадзе, кибератака, талибан, джихадист, рейнджър, война в градски условия* и др. навлязоха в активния речник през последното десетилетие не само на военните, но и гражданите, благодарение на разпространението им от медиите.

Други военни термини за назоваване на новите реалности се употребяват в тясно специализиран контекст на професионална комуникация, но те са доказателство за непрекъснатото обогатяване на военната терминология и налагащата се тенденция за заемане или смесено калкиране на термините от английски на български: *асиметрична заплаха, хибридна война, инфилтриран екстремист*.

Това е свидетелство, че военната терминология не е изолирана от общоупотребимата, а границите между нея и общоупотребимата, както и другите терминологии, са отворени. Това е една от важните характеристики на терминосистемата ОПМ и в двата езика: съществуването на системни връзки с термини и от други терминологии (политическа, юридическа, медицинска, информатика, икономика, електроника и др.). Военната терминология е в непрекъснато взаимодействие и с общоупотребимия език, като се обогатява чрез терминологизация на общоупотребими думи: нетерминологичната лексика се използва и в състава на военни ТСС, променяйки статута си, за назоваване на военни понятия. Основният извод от това явление е, че военната терминология е открита терминологична система, която има

интердисциплинарен характер поради спецификата на военното познание.

Процесите на вътрешна и външна миграция (терминологизация, детерминологизация и транстерминологизация) довежат до образуването на някои полисемантични и омонимни термини, които в повечето случаи не влияят негативно на комуникацията между специалисти от различни страни. Тези процеси, както и съществуването на полисемантични и синонимни термини в двете терминосистеми, са доказателство, че военната терминология е в състояние на динамично развитие.

Въпреки терминологичните миграционни процеси, за целите на съпоставителни изследвания дадена терминосистема се разглежда като цялостна, самостоятелна и структурирана върху определени йерархични и логически връзки система. Системните отношения и връзки между езиковите средства за терминологична номинация се обуславят от обективните логически връзки и отношения между означаваните понятия. Сред тях особено характерни за системната класификация са отношенията род–вид (класификационна системност), част–цяло (партитивна системност), а също разнообразните отношения между реални понятия от типа ‘действие–вършител’ (асоциативна системност). Представянето на системния характер на термините подпомага тяхното усвояване, тъй като участниците в професионална комуникация осъзнават мястото им сред останалите понятия в специализираната област.

Основата на терминосистемата ОПМ са дву- и многокомпонентни номинативни единици, чиито терминоеlementи са основно в подчинителна (определителна) връзка. Еднокомпонентните термини и в двата езика в голямата си част са представени от интернационализми (*операция* – *operation*, *мисия* – *mission*, *мина* – *mine*, *контрол* – *control*), но има и термини домашни думи (*огън* – *fire*, *битка* – *battle*, *заплаха* – *threat*, *нападение* – *offence*, *гръб* – *back*). Преобладаващо е количеството на термините ТСС и композити, които позволяват по-прецизно назоваване на понятието с посочване на негови системообразуващи признаци и избягване на полисемантизъм или синонимия.

Голяма част от термините от областта ОПМ са със семантично и структурно съответствие в двете терминосистеми, тъй като термините от тази област се заимстват в български език поради императивния характер на документите на НАТО и необходимостта от стандартизиране и унифициране. Формалната междуезикова несиметричност при еднакво значение на съпоставяните термини се дължи на типологичните характеристики на двата съпоставяни езика. Тя се изразява и в наличието на начини на терминологична номинация, които са уникални в единия от двата езика: универбизация и кондензация в българския и блендинг и конверсия в английския. Въпреки че процентният дял на термините, образувани по тези начини, е незначителен, съпоставката е важна за установяване на особеностите на всеки от анализиранияте езици.

Един от най-важните екстралингвистични фактори, влияещи върху системния характер на изследваните терминосистеми, е стремежът към стандартизация и унификация на международно ниво. Този стремеж от една страна обогатява българската военна терминология, синхронизирайки я с официалната терминология в НАТО; от друга страна – следва да бъде обект на внимание от страна не само на военни специалисти, но и на специалисти-терминолози, които да предлагат подходящи български еквиваленти, отговарящи в най-голяма степен на изискванията за термин.

Влиянието на английската военна терминология се доказва не само от установяването (контролирано и неконтролирано) на калки и материални заемки в българската, но и в употребата на много английски абривиатури в български специализиран текст (устен или писмен). Причината за налагане на този нов начин на комуникация е изискването за владене на английска терминология от българските военнослужещи с цел постигане на оперативна съвместимост и избягване на инциденти, причинени от незнание на английски по време на ОПМ. Вероятната тенденция е в речта на българските военни да се изпозват не само утвърдените български стандартизирани еквиваленти на термините на НАТО, но и да навлизат много директни материални заемки, вкл. много

аббревиатури. Участниците в мисии наричат английския, използван от миротворците от различни националности по време на ОПМ, **‘NATO English’**. Той се характеризира със свои специфични особености, които безспорно ще влияят в две насоки: 1. промени в английската военна терминология, и 2. определени специфични черти на английския език на българските военнослужещи.

Съпоставителното изследване теоретично установи някои общи тенденции при формирането и функционирането на терминологичния фонд на областта ОПМ в български и английски и убедително доказва, че общото, универсалното в двата езика води до еднакво образуване и функциониране на термините, а особеното, характерното за всеки от езиците, формира специфичните характеристики на термините.

Ценен е и практико-приложният аспект на изследването: теоретичните анализи и твърдения бяха подкрепени от емпирични данни чрез включване на анкетен и количествен подход. Данните, получени от тяхното прилагане, са насочени към усъвършенстване на терминографската практика, на специализирания военен превод и методиката на преподаване на английски за миротворци.

Авторска справка за **научните приноси** в дисертацията

1. Представеното съпоставително изследване е първото сериозно изследване на българската военна терминология като специализирана подсистема на човешкото знание. То се нарежда сред малкото съпоставителни терминологични изследвания на български и английски специализирани терминосистеми в българската лингвистична наука.

2. Изследването показва тенденциите в терминообразуването в двете терминосистеми: обогатяване на българската военна терминология чрез заемане (материално и калкиране) на английски военни термини; образуване на многокомпонентни ТСС, които в повечето случаи са с прозрачна семантика; употребата на абривиатури като особено характерно явление за военния дискурс; образуване на термини евфемизми за политически коректно назоваване на някои военни понятия.

Тези тенденции следва да бъдат отчитани при образуване на нови термини, за да се избегне образуването на синонимни или полисемантични термини, образуване на описателни ТСС с излишен брой компоненти, както и излишно материално заемане.

3. Изследването ексцерпира най-честотните термини, образуващи ядрото на двете терминосистеми, и представя тяхните системни връзки с термините от периферията, с военната терминология, от която тя е съставна част, с термини от други терминологии и с общоупотребимия език, с които взаимодейства.

Изучаването на тези базови термини и техните производни следва да се включи за усвояване от български миротворци по време на специализирани курсове във висшите военни институции.

4. Изследването представя и анализира системните отношения вътре в терминосистемата ОПМ на основата на съществуващите обективни логически връзки и отношения между означаваните понятия, които намират израз в дефинициите им.

5. Разкрити са междуезиково симетрични и междуезиково несиметрични явления в двете терминосистеми и са анализирани причините за съществуването им.

6. Разгледани са проблемите на семантичната и формална вариантност чрез представяне на модели за съпоставителен анализ на полисемантични, синонимни и антонимни термини, които могат да се използват и в други съпоставителни изследвания.

7. Установена е степента на продуктивност на различните начини на терминологична номинация в областта ОПМ: семантичен, формалносинтактичен, компресивни и графични начини и терминозаемане, което позволява разкриване на тенденциите в терминообразуването в тази област в български и английски.

8. Предложени са специализираните тематични области, които да бъдат включени за изучаване в Курс по английски за ОПМ от български военнослужещи. Тези тематични области са обобщени на базата на данни от анкета с миротворци. С това дисертацията съчетава теоретичените анализи с конкретни практически приложения, които да подпомогнат основната цел на терминознанието: улесняване на комуникацията между специалисти.

Списък на публикациите по части от дисертацията

1. *English for Peacekeepers: Can We Teach It?* – In: Collection of papers from the International Conference „Success and Challenges in Foreign Language Teaching”. National University of Public Service, 9-11.04.2014, Nemzeti Kozszolglati Egyetem, Budapest, 2014, с. 11-18. ISBN 978-615-5305-37-5.

2. *Synonymy In English And Bulgarian Military Terminology (A Contrastive Study)*. – In: Armenian Folia Anglistika. International Journal of English Studies. 1-2 (11)/2013, Yerevan, с. 17-30.

3. *Терминологизация в българската и английска военна терминология*. – В: Сб. „70 години българска академична лексикография” от Шеста национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология (в чест на 70 години от създаването на Института за български език при БАН). 24-25 октомври 2012 г., Акад. издателство „Проф. М. Дринов”, София, 2013, с. 497-506. ISBN 978-954-322-578-1.

4. *Терциум компарационис и преподаването на специализирана английска терминология*. – В: Сборник с доклади от кръгла маса „Езиковото обучение днес – защо, за кого и как?” в ИУ – Варна, „Наука и икономика”, Варна, 2013, с. 245-257. ISBN 978-954-21-0669-2.

5. *Термини словосъчетания в българската и английска военна терминология*. – В: Сб. от Юбилейна научна конференция „50 години – врата към образованието и прозорец към света” в чест на 50 години от създаването на Департамента за езиково обучение – ИЧС, Университетско издателство „Св. Кл. Охридски”, София, 2013, с. 457-463. ISBN 978-954-07-3610-5.

БИБЛИОГРАФИЯ

на цитираните в автореферата трудове

- Алексиев 2005: *Алексиев, Б.* Функционална уместност на преводните еквиваленти на метафорични термини. - В: сп. Български език, кн. 1/2005, с. 20-33.
- Алексиев 2011 *Alexiev, B.* Knowledge-oriented Terminography. Avangard Prima, Sofia, 2011.
- Граматика 1983: Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2 Морфология. Издателство на БАН. София, 1983.
- Даниленко 1977: *Даниленко, В. П.* Русская терминология. Москва, Наука, 1977.
- Емирзян 1989: *Емирзян, А.* Общоезикови семантични процеси в терминологията (с оглед на строителната терминологична подсистема). - БЕ, No 1, с. 39-49.
- Енев, Маринов 2014: *Енев, Е., Маринов, П.* Операции за поддържане на международния мир и сигурност. Учебник. Военна Академия "Г. С. Раковски", София, 2014.
- Кожухаров 2007: *Кожухаров, А.* Морските десанти през XX век. Славена, Варна, 2007.
- Коларикова 2008: *Kolaříková, Z.* Synonymy in English Botanical Terminology, SKASE Journal of Translation and Interpretation [online]. 2008, vol. 3, no. 1 [cit. 2008-04-21]. 28.05.2014
<http://www.skase.sk/Volumes/JTI03/pdf_doc/5.pdf>.
- Колковска 2013: *Колковска, С.* Семантични неологизми в българския език, възникнали чрез метонимичен пренос. - В: Сб. „70 години българска академична лексикография” от Шеста национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология (в чест на 70 години от създаването на Института за български език при БАН) 24 – 25 октомври 2012 г., Акад. издателство „Проф. М. Дринов”, София, 2013, с. 375-384.
- Легурска 2011: *Легурска, П.* Терциум компарационис и съпоставителни лексикални изследвания. Съпоставително езикознание, 2011, N 1.
- Манолова 1984: *Манолова, Л.* Българска терминология. София, 1984.
- Пенчева 2004: *Пенчева, М.* Английските думи. Университетско из-во „Св. Кл. Охридски”, София, 2004.
- Пернишка, Василева 1997: *Пернишка, Е., Василева, Ст.* Речник на антонимите, Издателска къща „Петър Берон”, София, 1997.

- Петкова 2009: *Петкова, Е.* Терминологизацията в съвременния български книжовен език. Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“. София, 2009.
- Попова 1990: *Попова, М.* Типология на терминологичната номинация. София, 1990.
- Попова 2005: *Попова, М.* Вътрешна системност при основните термини на лингвистичната прагматика. - БЕ, кн. 1, 2005, с. 5-19.
- Попова 2007: *Попова, М.* Още нещо към интерпретацията на метонимията.- БЕ, кн. 2, 2007, с. 19–29.
- Попова 2012: *Попова, М.* Теория на терминологията. ИК „Знак’94“, Велико Търново, 2012.
- Росоу 1998: *Rossouw, B.* South African National Defence Force. In: “African Security Review” Vol 7, No. 1, 1998. 28.05.2014. <<http://www.issafrica.org/pubs/ASR/7No1/Rossouw.html>>.
- Сейгър 1990: *Sager, J.* A Practical Course in Terminology Processing. Amsterdam/Philadelphia, 1990.
- Сербиновска 2009 *Сербиновская, Н. В.* Терминологическое поле ‘маркетинг’ в русском языке. Юж. федеральный ун-т., ЮРГТУ (НПИ), Новочеркасск, 2009.
- Симеонова 2006 *Симеонова, М.* Към въпроса за развитието на българската военна терминология. - В: „Списание на БАН“, кн. 4/2006, с. 28-36.
- Сидерова 2005: *Сидерова, Ю.* Междуетикова асиметрия на полисемантичните термини в английската и българската терминология по електроника. - БЕ, No 1, 2005, с. 59-65.
- Судзиловски 1967: *Судзиловский, Г. А.* Англо-русский военный словарь. Военное издательство, Москва, 1967.
- Татаринов 1988: *Татаринов, В. А.* Лексико-семантическое варьирование терминологических единиц и проблемы терминографии. Автореф. дис. канд. филол. наук. Москва, 1988.
- Тончева 1995: *Тончева К.* Blending in Aviation Terminology. - В: Научно-тематичен сборник от доклади, изнесени на Юбилейна научна сесия на ВВВУ ”Г. Бенковски“, т. 3, Д. Митрополия, 1995, с. 111-115.
- Циткина 1988: *Циткина, Ф. А.* К вопросу о семантических расхождениях в терминологии. - В: Термины в научной и учебной литературе. Межвузовский сборник. Горький, с. 105-113.
- Янкова 2006: *Yankova, D.* Semantic Relations in Statutory Texts: A Study of English and Bulgarian. 28.05.2014. <<http://www.linguistics.fi/julkaisut/SKY2006/Yankova.pdf> >.

РЕЧНИЦИ И ДОКУМЕНТИ

- АБВР 2002: Английско-български военен речник. Всички термини на НАТО. Книгоиздателска къща Труд, София, 2002.
- АБР 1993: *Тосков, Д., Тоскова-Брешкова, С.* Английско-български военен речник. Дита-Т, София, 1993.
- ВТР 1979: Военен терминологичен речник. София, Военно издателство, 1979.
- ЗАКОН за отбраната и въоръжените сили на Република България. Държавен вестник, бр. 16 от 2010 г.
- НАТО 2011: NATO Glossary of Standardization Terms And Definitions (English and French). (Edition 2011).28.05.2014.
<<http://nsa.nato.int/nsa/zPublic/ap/AAP-42>>.
- НАТО 2013: NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French) Edition 2013. 28.05.2014. <http://nsa.nato.int/nsa/zPublic/ap/aap6/AAP-6.pdf>>.
- ОПМ 2001: Peace Support Operations AJP-3.4.1, NATO, July 2001.
- ПРГТ 2014: Протоколи с българска одобрена терминология на Постоянната работна група по терминология на МО.
- РНСО 2007: Речник по национална сигурност и отбрана. Военна академия «Г. С. Раковски», София, 2007.
- ТРМО 2006: Английско-български терминологичен речник за мироопазващи операции. София, Военно издателство, 2006.